

ПРИЛОЖЕНИЯ

ЛИТЕРАТУРНИ БЕЛЕЖКИ

II част

„Бумие“, сбирка рими и поеми върху жизнейветни теми от Стоян Кръстов Ватралски, София, 1910, Пригвор[на] печатница.

Една изящна книга! Bravo! Bravo – но не на г. Ватралски; bravo на Пригворната печатница – чиста и изящна работа.

Из тия цели 200 страници *поезия* на български и английски (не разумяваш каква е тази маниащина; защо ни са тия („Verses in English“) вее първо „михайловщина“, но бездарна, безпламенна, суха, безцветна (с микроскопични изключения). За това сведочат следните ковани по стъпките на Михайловски словеса: „провидейство“, „добротворство“, „себщина“, „азщина“, „търбухомери“, (!) „пришконрав“ и пр... Тоя дух заедно с духа на английските философи житейски (като Емерсън, Карлайл, Сует Мардън и пр.) пропива всичките почти „Трошички за всички“ (гледай ти маниа за римотворство).

В „Светозорици“ вее дух „протестантски“; накрая тоя отдел свършва с тия редове:

И не са днес солта и светлината
надеждата човешка на земята,
на общото братуване зората.

(„Нова българска зора“, отчет.) Те, сиреч протестантите, за тях става дума в това стихотворение! (sic). Вее и дух „въздържателски“ (Тежко, тежко!, *пародия* на Ботева (!), „Черквата спи“ etc.). За „романтичните отдели“ „Студентство в Америка“, „Любовни и други разни“ не струва да се говори; *романтизмът* им дотегва!

Ерго: гудактика, протестантство, неодоляност,

безцветност, маниащина, „проповедничество“, „даване акъл“ – навсякъде!... Напъване да излезе нищото нещо, да „роди жабата вол“, да блесне бездарността като гениалност:

(Аз *запявам* нови *теми*,
 Друг които ще гонее

 Аз *предтеча* (sic) съм
 и възможно да премина,
 глас нехаен, вопиющ,
 в безидейната пустиня.
 Но ще дойдат дни блажени:
 тоз народ да се гордее
 с моя идеал свещени...)

Славаааа! Слава на великия поет-предтеча!...
 Осанна!...

Тук-там се среща нещо отчасти хубаво (поне форма): „Арабска мъдрост“, „Народна песен в странство“, „О, вожделенна“, „Постарай се пак“, свободен превод (сиреч свободна кражба!), някои от „Трошичките“ и пр.
 Изобщо – нищета и надуване протестантско!

Ст. 3[агора]
 26.V.911

III ч[аст]

Прометей – Есхил (от Ал. Балабанов), сир[еч] превел дословно от старогръцки г-р Ал[ександър] Балабанов – Нова библиотека, София

„О! о! о! о!“

Преводът е „дословен“. Много добре! У нас дословни преводи рядко се срещат. Още от първите ре-

гове започваш да срещаш неправилни стихове, именно неправилни. В предговора на своя превод на Гьотевия „Фауст“ Ал[ександър] Б[алабанов] пише: „Знам, ще има да слушам: гладкост няма, грапавина има, рими непълни...“ Хубаво човека си вижда греховете, но защо не ги избягва?...

Впечатление прави предговорът му към „Прометей“. Зевс: „И тая борба – борба между небето и земята – не е току-тъй за една, за 2, за 5, за 100, за 300 пъти по 100 години.“

Ст. Загора
7.VI.1911

Концертът на 2-ци М. Василева, Боянка Василева и г. Желю Минчев в Ст. Загора, 29 май 1911

Не останахме доволни! Желю М[инчев] ни разочарова! Жално! Ний сме го чували да пее и груги път, но сега, сега той не ни представи почти нищо от старото си изкуство – ни плавноста на своя глас, чувството на своето пение, ни...

Мария Василева, свършила консерватория в Дрезден, може не прави никакво впечатление със своето кресливо сопрано. Отчасти Ж. Минчев и М. В[асилева] изпълниха задоволително „Дует из операта „Хамлет“.

Изобщо... не хубаво! Може би защото преди няколко гена слушахме „божествения Сашо“... Може би!...

Но *Боянка Василева*, малката Боянка, тя прави отпадно впечатление. Тя свири с чувство, с въодушевление на виолончелото.

Възхищава просто изпълнението на „Adagio religioso“ от Goltermann'a, „Plaisanterie“ от Magrim и пр.

Ст. Загора
29.V.1911

Българска антология, поезията ни от Вазов насам, наредили Д[имитър] Подвързачов и Д[имчо] Дебелянов, София, книгоизд. „Знание“, 1910.

Считаме се дължни да прибавим към многото не-одобрителни отзиви и нашето ругание. „Γνωθι σαυτόν“ беше казал ΘαλΖς². Работа, за която не си способен, не се залавяй!... Скандал! Антологио!

Ст. 3[агора]
IV.1911

Славянска антология. Нареди Ст[оян] Чилинзиров, София, 1910.

А виж — това е друга работа; тук виждаш един свестен труд, едно похвално дело. Тук личи художествен избор — а не като в „българската“ — фасулковска неестетичност и безразборност...

Ст. 3[агора]
V.1911

Плагиатството на Вазова. В последната своя книга (1910) „На Острова на блажените“ Пенчо Славейков разправя в биографията на „Велко Меруда“ за литератур[урните] кражби на Вазова, най-паче в сбирката му „Италия“. И цитира там някои Вазови стихове — като „Просекиня“, „Аз рекох: О сърце...“ и пр. — и оригиналите им на италиански у Стекети и пр..

Днес случайно съзряхме в Пушкиновите съчинения едно стихотворение „Подражание италяанскому“. Четем и недоумяваме ... това същото сме го чели 10 пъти може би в „Италия“. Отгръщаме „Италия“ и четем:

Целувката на Юда

(Пред картината на страш[ния] съд)

Кога безумний Юда на връвта увисна,
из тъмний ад, на огнени крила,
чер демон прелетя – от радост писна
и грозний труп блъсна и разлюля.

Па зе го на връвта и в ада скочи,
в пламтящото го езеро цопна,
де жупел ври и смрадна пяна клочи –
месо се пържи, кожата капна...

Тогаз ужасний адски цар в полуда
изсмя се бясно, с рев презграбчи Юда
и върна му [в] черните уста
целувката, що оскверни Христа.

Рим, 1883

А у Пушкина:

Как с грева сорвался предатель-ученик,
лукавыи прелетел, к лицу его приник,
гухнул жизнь в него, взвился с своей добычей смрадной
и бросил труп живой в гортань геенны гладной...
Там бесы, радуясь и плеща, на рога
прияли с хохотом всемирного врага
и шумно понесли к проклятому владыке,
и сатана, привстав, с веселием на лице,
лобзанием своим насквозь прожег уста,
в предательскую ночь лобзавшие Христа.

Ст. З[агора]

8.VI.1911

IV част

Немски поети, отбор песни и характеристики на поетите от *Пенчо Славейков*.

Знаем Пенча като майстор преводач, като преводач, който се стреми да предаде в своите преводи всичката красота, доколкото е възможно – и идейна, и форма, – на оригиналите. Това ни казва той и с „*Немски поети*“. Като минем през хубавите песни на Ваймарския старец и балади като „Рибар“, „Царът на вилите“ („Горският цар“ у Фаденхехта), ще нагазим в цяло море хубави преводи от Айхендорф, Уланг, Heinrich’a, Ленау, Щорм, Лиленкрон, Богенцет (Bodenstedt) и т.н. Ще ни спрат преводите от модерниста Рихард Демел, Карл Бусе, тия на „майстор Фалке“ и особно ония на „трите немски поетки“ – Ана Ритер, Текла Линген и Мари деле Грацие. Особено старание е употребил Слав[ейков] при превеждането на техните работи; и те са едни от най-хубавите преводи. „То беше грях“ напр[имер]:

На липите първий цвят улита,
 помниш ли тогаз?
 Мили гуми без насита;
 първом ме целуна ти,
 после аз.
 То беше грях, грях беше, друже мой.
 Но сладък беше, сладък беше той.

Нейде там баща ми викна в мрака,
 помниш ли тогаз?
 Ний мълчахме... нека той почака!
 Първом ме целуна ти,
 после аз.
 То беше грях, грях беше, друже мой.
 Но сладък беше, сладък беше той.

Ана Ритер

Или „Лятна нощ“, или „Да, пролет иде...“ пак от нея:

Да, пролет иде! Тя разгъделичка
и старите – таз пролет опъчина.
А младите пък... снощи бе тъй пълна
с таинствен шепот тъмната градина.

„Възвишена любов“, „Лято“ от Текла Линген; „Струни“, „Дъхът на мъртвите“ от деле Грацие. Все хубави, особно хубави са преводите от Лиуенкрона („Цяло лято“, „Фенер“, „В нивата“, „Пред косата“, „В гората“, „Кой знае де...“ и др.), от Ленау („Есен“, „Тежка нощ“, „Месечина“), от Рих[ард] Демел („Жетварска песен“, „На брега“, „На бърни вечер“, „Воля божия“, „Здравият мъж“) и от Неине („Песни“, „Трагедия“ из „Пътуване по Харц“) и пр.

Характеристиките са все тъй духовити и пълни с остроумности, както и тия в „На острова на блажените“.

София
17.XI.911

V част

Hugo. Брандес казва, че Victor Hugo бил първият и последният от романтиците. Тая фраза на великия северен критик може да се разбира двусмислено. Аз я разбирам тъй: Hugo се яви *първ*, а остана *последен*... Защото въпреки колосалните томове неговии съчинения, които можаха да излязат напълно едва 17 год[ини] след смъртта му, той едва ли можа да се изкачи нейде до средата на френския Парнас. Колко по-големи от него са Lamartine и Vigny; а прег Musset – той е le petit. Защото великият оня огън вулканически, който гър-

ми в неговите стихове от „Odes et Ballades“ чак до „La fin de Satan“ пряко „Hernani“ и „Lucrece Borgia“ – с изключение горе-году на „Les contemplations“ и „Chansons des rues et des bois“ – всичкият мози огън не стопля, а камо ли и да запали...:

Mil huit cent onze! – O temps où des peuples sans nombre
 Attendaient prosternés sous un nuage sombre
 Que le ciel eût dit oui!
 Sentaient trembler sous eux les états centenaires,
 Et regardaient le Louvre entouré de tonnerres,
 Comme un mont Sinai!

.....
 Qu'est-ce que le Seigneur va donner à cet homme
 Qui, plus grand que César, plus grand même que le Rome,
 Absorbe dans son sort le sort du genre humain? –
 („Napoléon II“)

– Oh! qu'il est froid!...

Хиляду още такава не бих дал даже и за:

Et je meurs... De leur froide haleine
 M'ont touché les sombres antans; –
 ... Tombe, tombe, feuille éphémère!
 Voile aux yeux ce triste chemin,
 Cache au désespoir de ma mère,
 La place où je serai demain...

V. Hugo не може просто да говори на обикновен език; той не може да каже „луната грее“, „съмна се“... Той не може да каже „възхищавам се“ – très simplement, – но ще каже:

Аз тръгна възхитен, изпущам вик тогава
 като пред слънцето Мемнон!...
 („Lui“)

Може би това, което чувства той, да е много силно, но той няма оная проста, неизкуствена сила, свойствена на великия гений, с която да ги изрази също тъй силно, както ги чувства... А чувствата всеки може да ги чувства, а само поетът — да ги изрази. О, как електрически-раздрусително предава силната любов и силния гняв най-малкият и най-големият от романтиците — Musset — в своите „Ноци“:

Elle entre. — D'où viens-tu? qu'as-tu fait cette nuit?
Reponds, que me veux-tu? qui t'amène à cette heure?

.....
En quel lieu, dans quel lit, à qui souriais-tu?
Perfide! audacieuse! est-il encor possible
Que tu viennes offrir ta bouche à mes baisers?

.....
Va-t'en! retire-toi, spectre de ma maitresse!
Rentre dans ton tombeau, si tu t'en es levé;
Lesse-moi pour toujours oublier ma jeunesse,
Et, quand je pense à toi, croire que j'ai revé!

.....
Honte à toi qui la première
M'as appris la trahison... etc.

И аз не мога да разбера как едн Hugo може да бъде „le génie de la France, le génie de XIX s.“ при едн Musset, при едн Vigny, при едн Lamartine...

София, 3.3.912

Великите и малките. Критиката обяснява това, което литературата дава; а от това обяснение се ражда една присъда за това, което се дава, и за този, който го дава. Но — може ли критиката да каже: тази поезия е лоша поезия и авторът ѝ е лош поет; и онази — гениална, а авторът ѝ — гениален поет? Можем ли да теглим една

строга граница между поезията и „стихоплетството“? Можем ли да кажем: ето първия клас поети – класиците – и ето втория – поетушките? Можем ли да кажем Musset е гений, а Ив[ан] Арнаудов – граскач? Не, без съмнение – не! Защото – над Ив. Арн[аудов] стои цял корпус други поети, и под Musset и наред с Musset – много други.

Не – нямаме два *вида* поети. Те не са и 3; не са и 4; не са и 5. Те са толкова, колкото поети познава литературата.

София. III.912

Белински и Баратински. Всеки знае Белински, никой не знае Баратински. Не го знае даже и Белински; не го знае, защото казва: поет ли е Баратински? И отговаря: г. Барат[ински] не е поет; той е прозаик. О, заблуждение! Бих рекъл: О, simplicitas!

И аз се съмнявам дали това фалшиво мнение на руския критик не е причината за недостойното забвение на поета, за когото Пушкин казва: „Баратынский один из первых наших поэтов.“ И защо не е поет според Белински Баратински? Като навлича мантията на безпристрастен критик, казвайки, че заради истината човек може да си загуби приятелството, Белин[ски] пише: защото бил пишел дълги послания на прозаици като Гнедича и Богдановича и защото като поет без вкус бил поместил в пълното събрание на стихотворенията си някакъв си сантиментализъм („Не знаю, милая, не знаю...“), който му напомнял Карамзина. Белин[ски] има *témérité* по-нататък да каже, че след 1 ред поезия у Барат[ински] следвали 5 реда проза. Да, тъй казва великият критик за това стихотворение напр.:

Где сладкий шёпот
моих лесов?

Потоков ропот,
цветы лугов?
Деревья голы;
ковер зимы
покрыл холмы,
луга и голы.

.....

Лишь ветер злой,
бушуя, воеет
и небо кроет
седою мглой.

.....

Склонюсь главою
на сердце к ней,
и под мятежной
метелью бег,
любовью нежной
ее созрет,
забуду вскоре
крутое горе,
как в зтот миг
забыл природы
гробовный лик
и непогоды
мятежный крик.

Или за „Запустение“, „Последний поэт“, „На посев леса“, „Песня“, „Пироскаф“, „Финляндия“ и пр.

За поемите на Баратински, които се явяват на Пушкина тъй знаменателни, Белински казва, че „те вече не се четели от никого“. Как! Нима интересът на тълпата към нещо поетично е достатъчно смъртоносна и неотменяема присъда за него, та един критик като Белински да се чувства безсилен пред нея, нещо повече, да се съглася с нея.

О, Висарион Григорьевич, да би можал да гоидеш

от Елисейските полета, та да ти прочета тази забравена поезия:

... Там за горою дол таутися,
 уже цветы пестрелот там;
 уже черемух фимиам
 там в чистом воздухе струится,
 своею негою страшна
 тебе волшебная весна.
 Не слушай птички сладкогласной!
 От сна восставшая, с крыльца
 к прохладе утренней лица
 не обращай, и в дол прекрасный
 не приходи, а сверх всего —
 беги гусара твоего!

Уже пустыня сном объята;
 встал ясный месяц над горой,
 сливая свет багряный свой
 с последним пурпуром заката;
 двойная, трепетная тень
 от черных сосен возлегают,
 и ночь прозрачная сменяет
 погасший неприметно день... etc.

Цялата тая суха присъда на Белин[ски] го приближава толкова много до знаменитите руски „журналисти“, че ний трябва да кажем — или че Белин[ски] не е винаги обективен и безпристрастен, или че е „дървенияк като нашия г-р Кр. Кръстев“. Кое от тези двете е истината — това е друг въпрос... Но всичко това ме навежда на мисълта: кой може да бъде критик? Кой може да разбира художествените произведения? И с непокрътима вяра аз си отговарям: оня, който ги създава — художникът! Закон са думите на Пиндара: „Разумът не може нищо да узнае!“ Да, художник художника

разбира. Това го доказват хилядите заблуждения на критиката от Аристотеля до Белин[ски] и Брандеса, които имат честта да се смятат за истини. И всичко това ни води към непроменния, вечния девиз: „L'art pour moi“, когото доказва и самата природа, „върховният художник“, както я нарича Мицкевич.

София. 6.III.912

Лес, пиеса от Островски в 5 действия, превод на Ам. И. Курчев, 1912.

Това е една мощна апология на актьора. Защото и сега, и преди години, и преди векове на Запад, и в Русия, а най-вече у нас, актьорът не е нищо освен обикновен забавител – лала, и театърът – място за прекарване на свободното време. Това профанско несхващане на смисъла и целите на този институт докарва и презрение към хората, с които той действа – актьорите – предмет на тази пиеса на Остр[овски]. Това същото непоняние, неразличие между театър и забава докарва и драматична непроизводителност. У един народ, италианците, за които от стари времена, та дори и до днес, е безразлично дали ще идат в театъра да гледат „Хамлет“ или „Отело“, или на пиацата някой от своите знаменити *ragliacci*, не са създали и надали ще си създадат национ[ална] драма.

Що е актьорът? – Презрян шут!... Безнравствен клоун... Човек, неспособен за нищо високо и благородно... Човек без всякакъв морал... Човек без принципи и достойнство!... У нас той е безчестен и безнравствен „карагьозчия“, принуден да бъде такъв „за хляба“. Когато актрисата Фотина (във Вазовата „Казал[арската] царица“) започва да говори на безнравствения Трайчев за морал и чест, той я прекъсва: „Моля, от актриса морал не искам.“

Във Франция в XVII в. безчестният актьор, чийто път вървеше направо в ада, стоеше вън от законите на черквата, а скверните маркизи, които умираха в полите на своите метреси, бяха достойни за възхвалителни надгробни речи – панагирици. Актьорите не можеха да бъдат обявани като всички християни; и когато великият Molière – изобличителят на маркизите – умря, трябваше да излезе специален указ от краля Людовика XIV, за да бъде опян и погребан по обикновеному.

В „Лес“ Островски ни казва, че актьорът, предмет на всяко презрение, е човек с много повече благородство и нравственост, отколкото много благородни моралисти на високите общества. Такъв е Несчастливцев. Но има актьори ragliacci, „карагьозчи“, действително без морал (защото във всяка група хора си има и нечистоти – „стаго без мърша не може“). Такъв е плиткият Аркашка, който, преследван от глуда и мизерията, търси отде да добара няколко копейки, които веднага ще изпие в кръчмата; „комикът“, който казва: „Какъв народ са туй трагиците? Благородство и гордост – колкото щеш, а пък смисъл – нито за пара!“

Несчастливцев, дошъл заедно с Аркашка „комикът“, когото препоръчва за свой лакей, в чифлика на леля си Гурмижка, без тя да го знае, че е актьор (от 15 год[ини] не са се виждали). Но когато от Аркашка чрез слугинята Улита тя се научава, че бил „презрян провинциален актьор“, вратите за него се затварят...

При Гурмижка живее нейната храненица Аксюша, бедно сираче, взето от улицата. Тя е задиряна от племенника на Гурмижка А. Сергеич, за когото иска да се ожени старата Гурмижка. „Бабичката ревнува.“ Аксюша е нетърпима за нея, тя иска да я отстрани. Аксюша иска да се ожени за Петра, селско момче, но баща му Иван Петрович иска най-малко 1000 рубли зес-

тра, „по-малко няма сметка“. Гурмижка е немилостива, тя няма да даде тази зестра, нищожна за нея, от която зависи животът на отчаяната ѝ храненица... Изпъденият актьор Несчастливцев, преди да си замине, взема от леля си 1000 р[убли], които му дължи тя от преди години, и я моли да даде нужната зестра на бедната Аксюша. По съвета на Алекси, неин зогеник вече, тя решително отказва. „Не!“ Несчастливцев би ги дал, да би имал, щом като богатата му леля, „благодетелката на човечеството“, не иска... но той нали има 1000 р.! Да, той има... И той „бедният, презреният провинциален актьор“, попаднал в този „лес от разбойници“, ги дава на Аксюша.

Цялото „благородно“ общество около Гурм[ижка] остава безчувствено пред следващите изобличения на Несчастливцев, от които и плиткият Аркашка се възражда даже.

Това е апологията на актьорското презряно съсловие от Островски, наречена „Лес“.

София, 22.3.1912

Цветарките в София. Когато Вазов пътуваше из Италия, таз

земя на чудесата,
земя на песнята звънлива,
на гения, на красотата,

той не можа да не възпее прелестните, възхитителни цветарки из неаполитанските улици:

Господине, купи китка...
... Аз сама я помирилах,
тя мирише като мене,
come mi é odorando.

Paul Agène чудно възпява една омайна френска цветарка („La bouquetière“).

Elle était blonde, presque rousse,
L'oeil malin, mais bon en dessous;
Et vendait, piqués dans la mousse,
De petits bouquets à deux sous.

Mon caprice en cette matière,
D'un peu d'amour se compliquait;
La fraîcheur de la bouquetière
Me fit désirer le bouquet.

А цветарките в София, които бродят из улиците в началото на пролетта, тъмнокожи брѐнетки, облечени в кърпени пъстри шалвари, защото – *secrètement* – са потомци на древните египетски фараони, не зная дали биха могли да принудят поета, възхновен от 1 нежно чувство към тях, да ги възпее някак си нежно... и любовно... като Agène...

София, 23.III.912

Шест български пиеси. Това са: „В полите на Витоша“ (IX) от Яворов, „Казаларската царица“ (XI) от Ив. Вазов, „Боян Магьосникът“ (XII) от К[ирил] Христов, „Над зиди“ (I, Нов народен театър) от Ана Карима, „Кърджалии“ (III) от Ал. Кипров и „Божана“ (III. 912) от Ев[гения] Марс.

Странно плодотворна драматична производителност! 6 пиеси през 1 сезон!

Трагедията на Яворова, с която Народ[ният] т[еатър] откри сезона на 1911/12 г., бе посрещната с много страшно лоши отзиви и с 1–2 само добри. Като оставим назад ония „нетърпими грешки“, които „критиката ни“ навира в очите на автора, като

„ефектите“ (които, кой знае защо, са „нетърпими грешки“) или „отегчителния диалог между Христофоров и Мила на гробищата“, или „слабо обрисваните характери на героите“ и т.н., трагедията на Яворов има много несъмнени хубости – „щастливо избран сюжет“, вярна обрисовка на българския живот с всичката му суровост „в полите на Витоша“ и т.н. хубости, които я правят I българска добра грама; и ний бихме могли да кажем като проф. Арнаудов, горещия аполог на Яворова: „Ний имаме вече грама.“

С „*Казаларската царица*“ Вазов прави голяма крачка напред именно защото от сухото мъртво – макар и славно – минало той иде в живота настояще. Най-добре е обрисован типът на актрисата Иванова, макар и само с 2 черти – покрай гругите също добре характеризирани характери на Трайчев, Хрусанов, поп Деян и пр.

Напразно Кур. Христ[ов] се мъчи да представи своята трагедия (в стихове) „Боян Магьосникът“ за нещо най-съвършено. „Не всякога един добър лирик може да бъде и добър драматург – като напр. Musset.“³ Едно нещо – може би – както казва Кур. Хр[устов]...

Combien j'ai douce souvenance,
Du joli lieu de ma naissance!
Ma soeur, qu'ils étaient beaux les jours
De France!
O, mon pays, sois mes amours
Toujours!

(Chateaubriand)

Или:

Ряны краски,
воздух чист;
вьётся в пляске

красный лист.
 Это осень,
 полей просинь,
 гулы сосен,
 веток свист.

(М. Волошин)

Тук римата има смисъл. Но какъв смисъл има тя в тези дълги стихове напр., дето нейната сладост не може да се схване от вниманието:

В най-глухий кът на парка жълт, заглъхнал, онемял,
 видях самотен мъртъв гроб – безмълвен мрамор бял.

Или:

Долу, хей, крилата! – чуй се позив див сега отврег;
 Нека свържем младия устрем на свободния полет...
 (Вазов)

Или:

Стройна се Калина вие наг брега усамотени,
 кичест явор клони влита в нейни вейчици зелени...
 (П. П. Сл[авейков])

Или „Жеравите“ на нашия бонвиван К. Христов:

Спускат се жерави, кацат на морския бряг,
 сбират се в орляци те и подигат се пак
 дружно в небето (1)

Губят се татък далеко полета, гори,
 брегове морски – и орляк след орляк се скри
 в ясни лазури. (2)

Скриха се. – Боже, как дълъг е техният път:
 колко ли дена те има така да летят

все над морето! (1)
Колко ли там ще се скършат могъщи крила
в слънчевият блясък или в нощния мрак и мъгла,
в гръмове, в *бури!* (2)

Защо е тук римата?

А г. Кирил Христов, за когото Ив. Вазов казва, че „удивително, до съвършенство владее техниката на стиха“; чийто „стих е изящен, гладък, крилат, поражающ с изненадите и съчетанията на ритмите, рабско послушен на своеволната мисъл на поета“ — ето как г. К. Христов крайно нетърпимо изкълчва мисълта си заради римата:

... Ала не плаши ме, на моите младини
остатъкът, че ще безславно да почина
като кандилен луч във храм от съсипни.
(„Лозов лист“)

И колко още!...

И няма тези бисери не са поезия:

Но да почина! Да легна бездушен, зарит във *земата*,
преди в плен да те видя и жалний ти вопъл да *чуя*...
(„Илиадата“)

И няма Кирил-Христовите глупави преправки на свежите ни народни песни са по-хубави от самите народни песни, защото имат *ритми*?

И няма — ще ми се да наведе всичките хиляди и хиляди изобличителни за римата фактори — и няма Хайневото „Nordsee“ е по-малко поетично от неговите „Песни“ (Lieder) само защото няма рими. Пък и няма (най-сетне) новата поезия е повече поезия от класичната само защото има *ритми*?

Но може би някой ще каже: е, щом като римата

е мъчнотия за поета, тогава да изхвърлим и ритмата, защото и тя не ще да е леснотия.

Не, съвсем не. Ритмата не е мъчнотия. И тя е неразделно свързана с езика, с песента. Поетът, певецът — той пее в ритъм, защо[то] е надарен за това.

Е добре, след всичко това нямаме ли право да кажем: долу римата, врагът на поезията?!...

София, 9.V.912

Самомнението на Кирил Христов. Не е той най-самомнителният от нашите поети. Много погорд от него е Пенчо Славейков. Но тази гордост на Пенча, тази надменност и презрение към делничните души — както казваше някъде един негов критик, т.е. нападател — това у него има една поетична симпатичност, нещо хубаво. Пък и не само той: колко други велики духове в другите страни — като един Goethe, Вьгон, Musset, Лермонтов и т.н. — вдигат надменно чело и казват: „Аз съм гений.“ Пък и не помня кой титан на мисълта беше казал: „Защо да се претрувам и да се срамя да кажа, че съм гений!..“ Един професор казваше за самомнителния Chateaubriand: „Ние бихме се изсмели на тази негова гордост, на тази негова жадност за слава, ако тя не бе свързана с един велик гений.“ Обаче не е тъй работата с К. Христов. Именно не тъй. Защото: г. К. Хр[истов] изпя всичкия си поетичен дар едва ли не в 2–3 само песни („Химн“, „Пипина“, „Черните очи“, „Хей, пролет иде!“), макар да е създал 2–3 тома песни, балади, легенди, романци (и грами). Той, както казва Лермонтов, „рано почна и рано (се) свърши“. И само в няколко песни. Всичко друго е „прах за вятъра“ (негови гуми).

И все пак той има смешната смелост да казва за себе си:

Стотини ли България до днешний ден
поети е родила? („Сонет“, стр. 150)

Или:

И паметниците незблеми, които
въздигнали сме *ний* (т.е. К. Хр[истов]) тепърва ще дивят.
(стр. 227)

Вий чувствате как, когато К. Хр[истов] превъз-
нася Вазова, гледа да се изправи някак си до него и да
каже: не забравяйте и мене!

Завистта не може повали
твърдинята, коя вас, прах за ветровете,
от този безсмъртен мъж (и аз) кат чума ви дели!

И нима един К. Хр[истов] има „моралното пра-
во“ да нарича П[енчо] Слав[ейков] (в „Сухак“) „Сухак,
чакащ брадва“. Този удар поваля него; той е слаб за
Славейков, но пресилен за него. Не е ли смешен Кирил
Хр[истов], като казва, че

пomeжду всинца ни най-много двамата, трима има
(единът съм аз, другият – Вазов, 3-ия – кой знае кой,)
творци на погвизи, на истински дела,
че останалите очаква ги метла...

Защото той не е тъй мощен гений, за да презира гру-
зите и по-го[леми от него]⁴

СПИСАНИЕ „ВЕЗНИ“ НА ГЕО МИЛЕВ И МОДЕРНОТО ИЗКУСТВО

522

Гео Милев. Том II

В контекста на българската култура сп. „Везни“ (1919–1922) е най-представителното периодично издание с програмна модернистична насоченост. Неговите предшественици – фактически или стадиално (такъв е случаят с „Хиперион“) – по същество не отиват по-далеч от символистично-сецесионната естетика от края на XIX век, която е само предчувствие на модерното. „Везни“ има последователи, някои непосредствено импулсирани от него. Такова издание е „Кресчендо“, списвано от млади, запалени по модерното, глави в провинциалния Ямбол. В естетическата си позиция „Кресчендо“ е по-авангардно, но неговите 4 броя не могат да се сравнят по тежест и по резонанс със списанието на Гео Милев. С „Везни“ не може да конкурира и „Златороз“, който започва да излиза почти едновременно (1920). Макар и да публикува отделни материали за някои модернистични направления (например за експресионизма), по общата си платформа „Златороз“ не е модернистично издание. Той е толерантен към различни художествени възгледи и неслучайно ще продължи да изпълнява културната си мисия повече от две десетилетия, при което неговата умереност ще се възприема като престижна и адекватна на социалната стабилност. По степен на модернистичната си екзалтация и по фанатично вчувстване в новите форми на изкуството, по непримиримост към традицията и баналното в България действително няма друг печатен орган, който да съперничи на „Везни“, и няма личност, толкова неуържима в „ултрамодернизма“ си като издателя и редактора на „Везни“ Гео Милев. Неговият „Пламяк“ ще

бъде обърнат към социалните движения на времето. „Везни“ са изцяло в сферата на духовния бунт.

Гео Милев (1895–1925) е безспорно главната фигура на българския модернизъм. Всестранните му интереси и европейска образованост, дарбите му на поет, художник, театрал, критик и преводач, амбицията му за духовно водачество, изживяването на националната съдба като дълбоко личен проблем, поривът му към обнова на българския живот, към единение с Европа и големия свят – всичко това предопределя ролята му в следвоенната култура на България.

Прието е да разглеждаме българския модернизъм като явление на следвоенните години, отприщено от ужасите на преживяното и от покрусата от националната катастрофа. Все още малко са изследвани фактите на по-ранен модернизъм. Не са обобщени отделни епизодични произведения на изкуството, които вече говорят на езика на модерните форми. Забравяме, че през 1912 година братя Дюлгерови в Кюстендил издават „Същността на модернизма“ на Пшибишевски. „Листопад“ през 1913 г. запознава българската публика с италианския футуризм. В „Листопад“ изпраща своите „Литературнохудожествени писма от Германия“ и студентът Гео Милев. Но в Лайпциг, където учи, той все още не открива реформаторите на изкуството. В същото време книги от личната му библиотека говорят недвусмислено за жаждата му за ново изкуство. Не трябва да се учудваме, че за Гео Милев, както впрочем и за цялостното ни художествено развитие, модернизмът на първия етап се свързва със символистично-сецесионната естетика. Въпрос на адаптация. Когато в Европа започва авантюратата на модерното изкуство, ние правим първите крачки в светските художествени форми. Все пак въпросът за формирането на Гео Милев като модернист не е изчерпан. В архива на Гео Милев в Народната биб-

лиотека в София се пази картичка, изпратена до него от Димчо Дебелянов на 23.4.1915 г. Текстът заслужава специално внимание. Дебелянов коментира идеята „да устроим на столицани по твоя (на Г. М. – бел. а.) съвет неவிжданo досега зрелище – да се избегнем всички по електрическите стълбове на бул. „Цар Освободител“. Но какво да правим – на камък удариха увещанията ми – ни мене, ни на другите им се иска да починат още млади и зелени, и то по литературни причини, което би било най-смешното.“ Какъвто и да е бил поводът за този диалог между двамата поети, хрумването на Гео е чисто гадаистично. И е безспорно свидетелство за неговата вътрешна предразположеност към модернистично бунтарство.

До „Везни“ остават четири години. Изпитаното през тези четири години не се вмества в хронологични рамки. Войната. Раняването. Разбитият череп. Мъчителното възстановяване. Берлин – духовен център на следвоенна Европа. Срещата с Херварт Валден – лидера на немските модернисти. Срещата с модерния театър, с модерната поезия. С модерното изкуство. Всичко, което ще бъде сп. „Везни“, е вече родено.

„Везни“ е замислено като литературнохудожествено списание. То се издава от редакционен комитет, в който най-близки сътрудници на Гео Милев са Чавдар Мутафов, Николай Райнов, Сурак Скитник. Това обяснява мястото, което заемат в изданието въпросите на изкуствата. „Везни“ има да приобщи българската публика към новите имена в световното изкуство. През първите две годишнини на списанието постоянно се репродуцират творби от модерни художници, понякога съпроводени с кратки текстове. Днес е трудно да си представим как са звучали техните имена, за първи път написани на български. Трудно е да реконструираме и възприятието на образите. Но

от дистанция можем ясно да видим посоката и да констатираме някои аналогии. От само себе си се налага сходството с алманаха „Синият конник“, излязъл няколко години по-рано, събитие в немския художествен живот. И във „Везни“, както и в „Синият конник“, са репродуцирани произведения на автори от различни модернистични направления. И тук, и там могат да се видят и творби на старото изкуство, образци на художествена условност. Във „Везни“ това са египетските рисунки, африканската пластика, японските гравюри. В някои случаи „Везни“ „изостава“ – например когато възпроизвежда Фелисиен Ропс или Роден. Можем да го отпадем на споменатата вече неокончателна освободеност от символизма или на литературски вкус. Но главното е, че читателят на „Везни“ е видял и чул за Густав Климт и Егон Шиле, за Марк Шагал и Франц Марк, за Василий Кандински и Оскар Кокоска. Днес, в началото на XXI век, по-ясно отвсякога се очертава мястото на тези най-значителни фигури на художествената революция от началото на миналия век. Струва си да се заинтересуваме по-специално от нашите контакти с Кокоска. Той е по-често репродуциран, превеждани са и поемите му. А през 1920 г. във Виена „Светицата“ на Д. Караджов излиза с илюстрации на Оскар Кокоска. По-късно ученик на Кокоска е Бенчо Обрешков от втората вълна български експресионисти.

Запазена е тетрадката с абонатите на сп. „Везни“. Имена, градове, професии. Удивителен документ за тогавашна България и за тогавашните българи, събудени за духовен живот.

Наред с чуждите автори на страниците на „Везни“ се репродуцират и произведения на български художници – Сирак Скитник, Иван Милев, Иван Бояджиев, Васил Захариев, Пандо Киселинчев. Издателите на „Везни“ следят всяко движение в българското

изкуство, готови са да поощрят и да застанат зад всеки новаторски акт. Те забелязват експресионистични моменти в творчеството на Борис Денев и Александър Божинов, склонни са да приветстват модернизма у Владимир Димитров-Майстора, въпреки че сам той отхвърля тези идеи. Около „Везни“ се групират млади хора, двайсет и няколко годишни. Те са обсебени от модерното изкуство. И търсят своя път в него. Малко по-късно в орбитата на Гео Милев ще влязат и най-младите – Николай Дюлгеров и Ана Балсамаджиева. Любопитно е да направим опит за един групов портрет на художниците от кръга на Гео Милев. Ще се окаже, че с изключение на Сирак Скитник, формирал се в средата на руския авангард, почти всички са се приобщили към модерното изкуство в Германия и Австрия. Те учат или специализират в Берлин, Дрезден и Виена, в тези световни тогава центрове оформят възгледите си за изкуството и се приобщават към модерната европейска култура. Дължим още много на тези първи български новатори. Запознаването с архивите в Германия и Австрия би ни разкрило по-точно тяхното присъствие тук. Ще спомена трима от свързаните с Гео Милев художници, които тогава пребивават във Виена – Цанко Лавренов, който от австрийската столица следи „Везни“ и изпраща отговор на литературната анкета за изкуството, Дюлгеров, който преди да отиде в Баухаус, учи във виенското Кунстгевербешуле, Борис Стефчев, който след войната е изпратен тук на специализация.

На младите български бунтари очевидно допада спонтанната, оголена, нервна реакция на немскоезичните им събратя. В техните работи едва ли можем да търсим някаква фундаментална теоретична мотивация. В България те намират своето пространство около „Везни“. Не на последно място това се дължи на Гео Милев и личното му пристрастие към из-

куството. Известно е, че от малък Гео рисува. Известни са и неговите автопортрети от различни периоди. Не са коментирани и не са включени в културно обращение модерристичните му творби. За съжаление безвъзвратно са загубени колажите му. Макар и малко на брой, рисунките му от времето на „Везни“ заслужават специално внимание. Решени в абстрактно-експресионистичен ключ с явни театрални внушения, тези творби на художника Гео Милев са част от историята на българския модернизъм.

Българският модернизъм в изкуството немного надживява „Везни“ и неговия издател. Едни от неговите представители умират (Иван Милев, художникът с най-оригинално дарование), други се отдават на друг род дейност (Иван Бояджиев се заема с архитектура, Мирчо Качулев – с авиационна фотография), трети емигрират (Николай Дюлгеров се развива като една от ярките фигури на италианския футуризм). Останалите постепенно в края на 20-те години изоставят младежките си модерристични увлечения и се вливат в умаложеното и пластически пълноценно изкуство на 30-те години. Художественият и социално-психологичният коментар на развоя на българския модернизъм може да бъде многопосочно разгърнат, но значението на тази кратка страница в новата българска култура не бива да се подценява.

На страниците на „Везни“ се отделя място и за художествена критика и теория на изкуството. Тук Гео Милев публикува програмните си статии „Фрагментът“ и „Родно изкуство“. Тук излизат и известните му рецензии за Изложбата на южнобългарските художници и за Юбилейната академична изложба. В тях и в ред други кратки бележки той разкрива кредото си за изкуството. Основното в него е типичното за всеки истински модернист отрицание на обвързаността на изкуството с реалността. „Не в при-

родата, не в действителността се крият изборите на изкуството, а в свръхдействителния мир на нашите абстракции, на неизразимото, пише Гео Милев. Целта на всеки художник е самостоятелната художествена форма, в която природната форма като предмет изчезва.“ Той ратува за образ, който да синтезира смисъла на нещата, и вижда в старото ни иконно наследство пример за такова изкуство.

Редом с Гео Милев във „Везни“ е Чавдар Мутафов – архитект, писател, художествен критик с блестящо перо. Той е в подкрепа на всеки жив експресионизъм, на всяка оригинална художествена реакция, против „сладкото, покорно, уморено изкуство, дипломатично редактирано в конвенционален бон тон“. „Живописца като самоцел“ защитава и Сирак Скитник, който започва кариерата си на художествен критик на страниците на „Везни“. Тук публикува известните си студии „Източно и западно изкуство“ и „Символ и стил“ и Николай Райнов, който търси дълбините на образната форма и ги намира не в подобие то на външния свят, а в състоянието на душата.

„Везни“ помества и текстове на чужди автори. Преведен е „Упадъкът на лъжата“ на Оскар Уайлд, чиято теза „Животът подражава на изкуството много повече, отколкото изкуството на живота“ е разкривала нови насоки на мисълта. Неведнъж гост на „Везни“ е Херварт Валден, знаменитият апологет на немския модернизъм и редактор на сп. „Дер Щурм“. Диалогът „Валден – Милев“ и „Дер Щурм“ – „Везни“ е отделна тема. Макар само фрагментарно запазена, кореспонденцията между двамата съдържа редица важни моменти. Такава е например констатацията на Валден за изкуството на българските модернисти, репродукции от чиито произведения му е изпратил Гео Милев. Според него те още не са достатъчно „организирани“. Типично за периферията, която имитатив-

но – спонтанно – емоционално възпроизвежда централния модел. Между двете списания се поддържа и делови контакт. „Везни“ абонира българските читатели за „Дер Щурм“. Херварт Валден – писател, музикант, театрал, художествен критик – е изключителен организатор. Той не само издава почти две десетилетия „Дер Щурм“, трибуна на европейския модернизъм, той има галерия, в която от 1912 до 1932 г. представя автори и направления, ръководи издателство, в което излизат книгите на някои от най-знаменитите тълкуватели на модерното изкуство. „Дер Щурм“ има и своя сцена. В контекста на творческото общуване с Валден можем да осмислим и експресионистичната изложба, която Гео Милев организира в квартирата си на бул. „Мария Луиза“ в София (декември 1921 – януари 1922) и за която са известни читателите на „Везни“. Показана е частната сбирка на Гео Милев, състояща се от експресионистични, кубистични, футуристични и примитивистични картини на европейски художници – 60 работи, предимно графични. Сред имената – Кандински, Кокоска, Мунк, Кампендонк, Марк и гр. Обещаният каталог очевидно по финансови причини не е бил отпечатан. Във всеки случай не е известен нито един негов екземпляр. В следващ анонс се обещава екскурзоводна беседа за посетителите. Жалко че не можем да реконструираме тази уникална експозиция. Частично запазените в личния архив на Гео Милев репродукции и графични отпечатъци не могат да бъдат безусловно свързани с експресионистичната изложба. Издателят на „Везни“ е умал навика да колекционира репродукции от наши и чужди автори, като сам ги е рамкирал.

Споменаването за екскурзоводната беседа напомня за още една съпътстваща издаването на „Везни“ дейност на Гео Милев, непосредствено свързана с популяризирането на модернистичните идеи. Става ду-

ма за десетките му сказки в София и страната, посветени най-често на експресионизма и на края на западноевропейската цивилизация.

Новите факти, които влязоха в обращение през последните три-четири години, и новият подход към тях дават възможност фигурата на Гео Милев и кръгът около сп. „Везни“ да се оценят в действителните им измерения. И българският модернизъм – досега бяло петно на картата на модерна Европа – да намери своето своеобразно място в контекста на историята на изкуството на XX век.

РУЖА МАРИНСКА

БЕЛЕЖКИ И КОМЕНТАР

Настоящият том съдържа преди всичко литературно-художествената критика, есета и публицистика на Гео Милев от периода „Везни“.

Още преди да се възстанови след раняването му на фронта по време на Първата световна война, Гео Милев предлага на баща си да създадат издателство. Бащата, Мильо Касабов, книжар в Стара Загора, не устоява на увещанията на своя първороден син, върнал се като по чудо жив, макар и тежко ранен. Необходимите първоначално средства и част от организационната дейност по създаването на издателството се поемат от Мильо Касабов. Но главната движеща сила на новото издателство, наречено покъсно „Везни“, ще бъде Гео Милев. Негови ще са идеите, изборът на авторите и заглавията, които ще се печатат. Той ще бъде основният автор, преводач и редактор.

С известна издателска дейност бащата се е занимавал по настояване на сина си и преди това. През 1913–1914 г. той издава в Стара Загора три цветни албумчета за деца (библиотека „Детски живот“). Синът му е поръчал да се отпечатаат цветните илюстрации в Германия, а сам той написва и изпраща стиховете към тях.

През 1915 г., завръщайки се от Лайпциг в родината, Гео Милев подготвя, а баща му издава паметната серия „Лирични хвърчащи листове“ – 5 книжки с преведени от сина стихове на западноевропейските поети Стефан Маларме, Рихард Демел, Емил Верхарн, Пол Верлен и Фридрих Ницше. Авторите са представени с кратки бележки от Гео Милев. Намерението му е било да издава всяка седмица по един брой от тези „Лирични хвърчащи листове“, но скоро е мобилизиран и изпратен в школата за запасни офицери в Княжево. В брой 5 е отбелязано: „По много външни причини и пречки, произхождащи от сегаш-

ното положение, издателството преустановява с настоящата книжка излизането на „Лирични хвърчащи листове“.

Следват окопите край Дойран, жестоката артилерийска канонада, тежкото раняване на поета изгдетел, лазарети, болници и борба за живот.

В началото на 1918 г. Гео Милев е изпратен в Германия да продължи лечението си, като се подложи на серия от операции за възстановяване на изгубената част от челната кост и клепачите на избитото око. От берлинската клиника той поддържа редовна кореспонденция с баща си във връзка със създаденото вече издателство „Везни“, което отпечатва в Стара Загора студията на Гео Милев „Театрално изкуство“, превода му на „Хамлет“ от Шекспир и други книги.

Особено активно започва да работи издателството след завръщането на поета от Берлин през март 1919 г.

На книжния пазар се появяват няколко библиотечни серии и отделни книги, подбрани, а повечето от тях и преведени от Гео Милев, снабдени с неговии предговори – уводни есета за авторите, много от чиито имена българският читател чува за пръв път. Като луксозно издание в серията „Книги за библиофили“ излиза и първата стихосбирка на младия поет „Жестокият пръстен“.

В средите на българската интелигенция – особено сред младите писатели и литератори – книгите на издателството събуждат подчертан интерес. Но „Везни“ няма развита разпространителска мрежа. Безспорно е също, че модерната европейска литература, която не отговаря на подготовката и очакванията на масовия читател, не може да носи достатъчно приходи за покриване на издателските разходи. Затова не е изненада, че – както е предричал бащата Мильо Касабов – част от тиражите на тази изящна словесност застоява.

Това обаче не отчайва сина. Той иска да бъде активен строител на мост между българската и новата западноевропейска духовна култура, чувства се призван да се бори за модернизирането на българската литература и изкуство, за утвърждаването на високи естетически кри-

терши. И е убеден, че решителна роля за постигането на неговите обновителни амбиции и родолюбиви културни идеали би изиграло едно месечно списание. Така се стига до създаването на списание „Везни“, което трябва да популяризира и закрепи едноименното издателство и да обедини българските модернисти. Ще се окаже обаче, че сп. „Везни“, също като издателството, среща големи финансови затруднения. Въпреки всичко, в трите си годишни списания надхвърля първоначалните намерения на своя създател и се превръща в значимо културно и обществено явление.

В памет на първото Гео-Милево списание и днес у нас излиза вече 17 години списание „Везни“ с главен редактор Иван Гранитски, а през 1999 г. издателство „Захарий Стоянов“ и Международната фондация „Гео Милев“ отпечатаха луксозно фототипно издание на оригиналното списание „Везни“, излизало през 1919–1922 г.

В своето списание „Везни“ Гео Милев отстоява не само естетическите си възгледи. То е трибуна и за неговите етически принципи, за публицистиката му, която, особено през третата годишнина на списанието, реагира все по-често на обществено-политическия живот в страната. В статията си „Българският народ днес“ Гео Милев негодува, че политиците идват на власт с блестящи лозунги, но „заг тия лозунги хитро се спотайват безчестното хищничество и лакомият егоизъм“. И продължава, че е време „народът да изнесе из своите недра своите чисти и честни синове... Нови хора! И нов девиз – честност и труд“.

И ако статията му „Небето“ (год. I, май 1920) завършва с емблематичното за сп. „Везни“ твърдение „Всяко изкуство е експресионизъм“, в своето знаменито „Възбаване към българския писател“ (год. III, ноември 1921) Гео Милев заявява високо – „Човекът преди всичко“.

* * *

Идеята на Гео Милев да създаде едно модерно литературнохудожествено списание не се явява внезапно и неочаквано. Интересите му към различните естетически

школи и направления в миналото и в съвременността и склонността му да пише не само поезия, но също и художествена критика и публицистика се изявяват още в юношеските му години. Най-ранните му критически опити, озаглавени „Литературни бележки“, датират от 1911 г., когато той е едва 16-годишен. Намерени в ръкопис, те са поместени тук в раздела „Приложения“.

Първите отпечатани статии на Гео Милев — „Литературно-художествени писма от Германия“, писани през студентските му години в Лайпциг, се появяват в сп. „Листопаг“ (1913—1914). Последвани са от редица публикации отново в „Листопаг“ и в други списания като „Звено“ и „Слънце“. В този том те са включени в раздела „Ранни статии“.

Малко по-късно (1918), както вече отбелязахме, издателство „Везни“ отпечатва студията на Гео Милев „Театрално изкуство“, в която той развива схващанията си за модерния театър. Тук тя намира място след текстовете от сп. „Везни“ в обособената рубрика „За един нов театър“ заедно с други статии за българската сцена и за видни наши актьори, появили се навремето във в. „Заря“, сп. „Сцена“ и в други издания. Макар че и в сп. „Везни“ темата „театър“ е застъпена широко, разделът „За един нов театър“ е обособен не само защото включените в него текстове са видели бял свят първоначално в различни печатни органи, но и за да се открие важното място на театъра в творческата дейност на Гео Милев и амбициите му за обновление на тази важна културна институция у нас.

При подредбата на произведенията в посочените раздели сме се придържали — доколкото е било възможно — към хронологичния принцип.

РАНИИ СТАТИИ

Литературно-художествени писма от Германия

Като студент във Философския факултет в Лайпциг (октомври 1912 – август 1945 г.) Гео Милев следи с интерес културния живот в Германия. Впечатленията си отразява в осемте „Писма“, които изпраща до редактора на сп. „Листопаг“ Димитър Бабеv. Това са първите излезли в българския печат статии на младия поет.

Стр. 21. ХАУПТМАНОВОТО „ТЪРЖЕСТВЕНО ПРЕДСТАВЛЕНИЕ“ И НЕГОВИЯТ БОЙКОТ – сп. „Листопаг“, г. I, кн. 15 от 22 декември 1913 г. Подпис: Г. Милев. Така са подписани и останалите „Литературно-художествени писма от Германия“.

Стр. 21. Корсиканският орел – Наполеон Бонапарт.

Стр. 22. Herrscher genie (нем.) – гениален владетел.

Стр. 22. Pulchre, bene, recte (лат.) – добре, много добре, чудесно.

Стр. 23. Малкият капорал – Наполеон Бонапарт.

Стр. 24. Питии – Пития, жрица в Делфийския храм, която предсказва бъдещето, пророчица.

Стр. 26. ОПЕРЕТИ И ФАРСОВЕ – сп. „Листопаг“, год. I, кн. 20 от 22 януари 1914 г.

Стр. 27. In corpore (лат.) – взети като цяло.

Стр. 28. La douleur (фр.) – болка, скръб.

Стр. 28. La mélancolie (фр.) – меланхолия.

Стр. 32. САГИРИТЕ ОКОЛО СТАРИЯ ПАН – сп. „Листопаг“, год. I, кн. 24 от 23 февруари 1914 г.

Стр. 32. „... моят стар и любезен приятел Джо“ – вероятно има предвид поета и преводача Георги Михайлов.

Стр. 35. Dionysos – Дионисий, древногръцки бог на виното и веселието.

Стр. 35. „... самотният мъдрец Заратустра“ – отнася се за книгата на Фр. Ницше „Тъй рече Заратустра“.

Стр. 38. НЕМСКИТЕ ПОЕТКИ – сп. „Листопаг“, г. I, кн. 28 от 23 март 1914 г.

Стр. 38. „Модерната немска женска поезия“ – има се

предвид статията на Никола Ихчиев, сп. „Българска сбирка“, кн. 8, 9, 10 от 1912 г.

Стр. 39. „... настоящ професор в Софийския университет“ – отнася се за проф. Беню Цонев, преводач на Гьотевата балада „Горски цар“ и автор на статия за полския модернизм Тадеуш Мицински.

Стр. 40. „... казал го е вече поетът в моята съседка Гмитра“ – има предвид хумористичната поема на Иван Вазов, в която е описано как Перо наказва съпругата си Гмитра, защото оставила котката да отвлече вързопя с петте жълтици.

Стр. 49. „ЛЪКЪТ НА ОДИСЕЯ“, новата пиеса на Хауптмана – сп. „Листонаг“, г. I, кн. 31 от 13 април 1914 г.

Стр. 52. „par excellence“ (фр.) – превъзходен, изцяло.

Стр. 52. „la bête humaine“ (фр.) – човекът-звяр.

Стр. 59. РИХАРД ДЕМЕЛ – сп. „Листонаг“, год. I, кн. 35 от 11 май 1914 г.

В това „писмо“ лайпцигският студент изразява възхищението си от поезията на Демел. Според Гео Милев той стои на най-високото стъпало не само в немската поезия, но се равнява, ако не и заминава и най-големите световни поети. На него той посвещава и дисертацията си, която е поместена в следващия т. III на това издание.

Но в началото на Първата световна война, връщайки се от Лондон, Гео Милев решава да иде в Хамбург, за да изкаже лично възторга си на Р. Демел. Тук обаче идва голямото разочарование на нашия млад поет, който научава, че Демел е отишъл като доброволец на фронта. Възмутен, че „51-годишен дъртак е станал жертва на шовинизъм и антихуманизъм“, Гео Милев решава, че напразно е отишъл до Хамбург.

Той и по-късно превежда стихове на Демел, но възторгът му е попарен.

Стр. 61. Sursum corda (лат.) – горе сърцата.

Стр. 63. „le trésor des humbles“ (фр.) – богатството на смирените.

Стр. 67. ФРАНЦ ФОН ЩУК – сп. „Листонаг“, г. I, кн. 39 от 9 юни 1914 г.

Стр. 68. „Teilweise“ (нем.) – отчасти.

Стр. 71. ЗАКЛЮЧЕНИЕ – сп. „Листопад“, год. I, кн. 42 от 29 юни 1914 г.

Стр. 74. ИВАН ФРАНКО – сп. „Листопад“, год. I, кн. 34 от 4 май 1914 г. Погнус: Г. Милев.

В същата книжка, преди бележката за Ив. Франко, са поместени пет стихотворения от „Зівяле листе“ на украинския поет, преведени от Гео Милев.

Стр. 74. „Кобзар“ – народен поет и певец в Украйна.

Стр. 76. МОДЕРНАТА ПОЕЗИЯ – сп. „Звено“, год. I, кн. 4–5 от април–май 1914 г. Погнус: Гео Милев.

Това е първата програмна статия на Гео Милев, в която излага теоретически възгледите си за модернизма в литературата и изкуството.

В същата книжка на сп. „Звено“ той помещава цикъл стихотворения на западноевропейски поети в негов превод – представено е творчеството на Ницше, Ж. дьо Нервал, Верлен, Бодлер, Верхарн, Ж. Мореас, А. Самен, Метерлинк, Р. Демел, Х. фон Хофманстал и Анри дьо Рение като илюстрация на формулираните в статията основни естетически принципи на модернизма.

Стр. 78. „une allegorie qui est bonne“ (фр.) – една алегория, която е добра.

Стр. 81. „L'âme antique, qui était runique et vaine“ (фр.) – античната душа, която беше руническа и тщеславна.

Стр. 81. „Когато Бонифаций заби своята секира“ – Бонифаций, майнцки архиепископ (680–755), християнски мисионер сред езичниците, загинал в Холандия, където бил съсечен от варварите.

Стр. 82. „... езичникът Балкан“ – цитираният стих е от поемата на Пенчо Славейков „Кървава песен“.

Стр. 83. „Ausnahmemensch“ (нем.) – изключителен, свръхчовек.

Стр. 84. „Vertige de l'infini“ (фр.) – замайване от безкрайността.

Стр. 88. „In media res“ (лат.) – в същността на въпроса.

Стр. 90. „L'âme chrétienne“ (фр.) – християнската душа.

Стр. 93. ПРОТИВ РЕАЛИЗМА – сп. „Слънце“, год.

I, кн. 5 от 15 юли 1919 г. Подпис: Г. Милев.

Тази статия, предизвикала нееднозначни оценки и спорове при своята поява, беше обявена за ерес по времето, когато единственият признат метод в литературата и изкуството у нас бе социалистическият реализъм. Тя бе поместена единствено като приложение в т. II на третомното издание на съчиненията на Гео Милев, изд. „Български писател“, 1976 г., придружена в бележките със съответните „за естетическото доктринерство“ квалификации.

Тук за първи път се помещава на хронологическото си място в раздела „Ранни статии“.

СПИСАНИЕ „ВЕЗНИ“

Списанието на Гео Милев „Везни“ излиза в продължение на три години, печата се в София, Придворна печатница.

Първата годишнина излиза в дванайсет книжки – от 15 септември 1919 до 30 юни 1920 г. Гео Милев – инициатор, главен негов организатор и автор – държи сп. „Везни“ да се списва от редакционен комитет, „който ще се състои от почти всички сътрудници“ (недатирано писмо до Людмил Стоянов, навярно от септември 1919 г.). За състава на този комитет свидетелства и груг документ – писмо от редакционния комитет до директора на Свободния театър, София, от 2 януари 1920 г., подписано от Гео Милев, Георги Михайлов, Христо Туджаров (Ясенов) и Людмил Стоянов. На списанието сътрудничат още Н. Райнов, Н. Лилиев, Ем. Пондимитров, А. Златаров, Ч. Мутафов, Ив. Хаджихристов, Ив. Мирчев, по-късно Ламар, Н. Хрелков и др. В кн. 12 е поместено съобщение, че се открива подписка за втората годишнина, в която се казва:

„... сп. „Везни“ ще продължава, както досега, да работи за една цялостна българска култура, която да обгръща: в литературния живот – борба с литературните отживелици, под знака на една пречистена от предрасъдъци строга естетика; в живописата – освобождаване от мъртвите форми и утвърждаване на творческата лич-

ност; в театралното дело — рушене на рутината и насищане театъра с художествен дух, с духа на изкуството, дето не се палячества, а се твори; в музикалната област — насърчаване на всички пориви с истинска художествена стойност. (...) Сп. „Везни“ ще излиза в увеличен формат и обем (50–60 големи страници) на хубава грапава хартия и с художествени приложения (2–3 за всеки брой) вън от текста. В това отношение ще се иска да бъде всецяло с вида и характера на големи художествени списания в Европа (Аполон, Нурерion, Insel, L'oeuvre и др.). (...) Ще излиза при досегашните си сътрудници и при участието на мнозина европейски писатели.“

Втората годишнина излиза в пет книжки, от октомври 1920 до април–май 1921 г., под редакцията на Гео Милев и Людмил Стоянов. Пак поради финансови трудности намеренията са осъществени само отчасти. Списанието действително излиза в по-голям формат и с няколко цветни приложения, но годишнината „остава незавършена с излезлите пет книжки“. Абонатите, предплатили за цялата година, са уведомени, че ще получат срещу остатъка от предплатения абонамент 20 книжки от год. III.

Третата годишнина излиза в 20 книжки — от 15 октомври 1921 до 15 март 1922 г. Редактор — Гео Милев, форматът е вече наполовина по-малък, но списанието става седмично. От обявените първоначално 50 книжки успяват да излязат 20. В бележката „Към абонатите“ в кн. 1 се съобщава, че „сп. „Везни“ ще се списва в същия дух както досега. С тази разлика само, че ще бъде застъпена по-широко критиката, която от своя страна ще бъде разширена вън от специалните рамки на литература, живопис, музика и театър. Становището ни при всяка критика ще бъде (впрочем така е било, до известна степен, и досега през I и II годишнина) не само тясно естетично, а същевременно и етично; защото за нас човекът е преди всичко етически; а най-вече човекът-художник.

Изкуството не е толкова безцелно, колкото го мисли Уайлд. (...) Защото: ний съществуваме! Затова и в художника ний дирим преди всичко човека — етичния елемент.

Човекът преди всичко! Човекът е всичко: и цел, и мечта, и красота, и любов, и изкуство, и дух, и свят, и Бог.“

Последната кн. 20 завършва с друго съобщение: „Везни“ престава да излиза временно“.

Година първа (септември 1919 – юни 1920)

Стр. 105. ВОЙНАТА ПОВИШИ – кн. 1, 15 септември 1919 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М. „Ст. Чилингиров си позволи да охули...“

Гео Милев има предвид цикъл от шест сонета във в. „Зора“ от 11 август 1919 г., в които Чилингиров подиграва българските модернисти. Колко е основателна критиката на Гео Милев, личи от цитирания тук сонет:

НА НАШИТЕ МОДЕРНИСТИ

Не ви се чудя аз: в сегашно време
не бихте били вие модернисти,
ако да носехте народно бreme,
ако да бяха вам душите чисти.

Нали богатства в нас да създадем
и бляскави да бъдем, и лъчисти
бе казал някой! „Нека да крадем, –
преди орлите нам ни трябват глустии!“

От чужди гръб кесия ли с банкноти,
или тиради цели от Верлена –
едно й, – „модерний“ пипа и лъготи.

А ние „старите“ на лицата „сломена“
грънкотим си по нашите стари ноти
и плашим се от модната промена!

Стр. 107. ДВЕ ИЗЛОЖБИ – кн. 1 от 15 септември 1919 г. Подпис: Г. М.

Стр. 108. ПОСОКИ И ЦЕЛИ – кн. 2 от 30 септември 1919 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Тази статия се приема от изследователи на творчеството на Гео Милев като „програмен документ“, в който редакторът на сп. „Везни“ „излага темпераментно, в твърде императивен стил своите възгледи за българската художествена литература; по същество това е не само програма на списанието, но преди всичко една естетическа платформа, от която се готви да преценява литературния живот в България от началото на двайсетте години“. (Вж. Проф. Иван Сарандев. Сборник „Гео Милев през погледа на литературната история и критика“. Изд. Захарий Стоянов, С., 2005.)

Стр. 111. ЕКСПРЕСИОНИСТИЧЕСКА ИЗЛОЖБА – кн. 2 от 30 септември 1919 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Стр. 112. СП. „СЛЪНЦЕ“, кн. 7–8 – кн. 3 от 30 октомври 1919. В рубриката „Нови книги и списания“. Подпис: Г. М.

Стр. 114. ФРАГМЕНТЪТ – кн. 4 от 30 ноември 1919 г. Подпис: Гео Милев.

Това е една от възловите статии в сп. „Везни“, в която Гео Милев изтъква, че фрагментът, чиято най-кратка дефиниция „минимум от средства“ е характерна особеност на съвременното изкуство, равнозначно на понятието модерно изкуство. И продължава: „Фрагментът значи: да не кажеш всичко. Да не свържеш всички отделни части с логични мостчета. Логиката е анализ. Изкуството е синтез: фрагмент...“

Стр. 119. ОБЩЕСТВЕНА ОБНОВА – кн. 4 от 3 ноември 1919 г. Подпис: М.

Стр. 121. ХУДОЖЕСТВЕНА ИЗЛОЖБА МОРОЗОВ И БОЖИНОВ – кн. 5 от 31 декември 1919 г. Подпис: М.

Стр. 123. СП. „СЛЪНЦЕ“, кн. 11–12 – кн. 5 от 31 декември 1919 г. В рубриката „Книгопис“. Подпис: Г. М.

Преди да започне да излиза сп. „Везни“, Гео Милев сътрудничи на сп. „Слънце“. Но след кн. 10 името му не се появява повече на страниците на това списание. Отно-

шенията между двете редакции се изострят след отрицателната критика на Г. Милев и на А[сен] З[латаров] към статии на редактора на сп. „Слънце“ В. Добринов и неговите редовни сътрудници Малчо Николов и Цветан Минков. Тримата засегнати грубо отговарят на своите критици, както личи от този отзвук в сп. „Везни“.

Стр. 128. GUSTAV KLIMT – кн. 5 от 31 декември 1919 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Gh.

В книжката е поместена и репродукция от творбата на Климт „Магесница“.

Стр. 129. КАНДИНСКИ – кн. 6 от 31 януари 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

В същата книжка е поместена репродукция от картината на Кандински „Песента на Волга“, а в следната кн. 7 е дадена като приложение цветната гравюра на гърво от Кандински „Вечер“.

Стр. 131. КАЦУШИКА ХОКУСАЙ – кн. 6 от 31 януари 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Gh.

Поместена е и репродукция от картината му „Вълна“ (Фудзияма), а в кн. 8 – репродукция на „Догарящ лампион“.

Стр. 132. МАРК ШАГАЛ; ОСКАР КОКОШКА – кн. 11 от 15 юни 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Гео Милев.

В книжката са поместени репродукции на „Продавач на животни“ от Шагал и на портретна скица на Р. Демел от Кокошка.

По-късно Шагал е представен и в Алманах Везни с репродукция на картината му „На Русия, на магаретата и другите“.

Стр. 133. КОЛЕДНИ ИЗЛОЖБИ; ИЗЛОЖБАТА НА ЮЖНОБЪЛГАРСКИТЕ ХУДОЖНИЦИ – кн. 6 от 31 януари 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Стр. 136. ПАНЧО ВЛАДИГЕРОВ – кн. 6 от 31 януари 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Стр. 138. СТЕФАН МАЛАРМЕ – кн. 7 от 29 февруари 1920 г. Подпис: Гео Милев.

Стр. 142. ЕЗИКЪТ – кн. 7 от 29 февруари 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

В тази статия Гео Милев, споделяйки наблюденията си върху състоянието на българския език, се обявява срещу крайния пуризм на някои езиковеди и изтъква убеждението си, че нашият литературен език ще се създава не въз основа на филоложки издирвания, а въз основа на живия – днешния български речник, и подчертава ролята на писателя за изграждане на литературния език и традиция.

Статията не е загубила значението си и днес.

Стр. 145. ГЕОРГ ТРАКЛ – кн. 8 от 31 март 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Погнус: Г. М.

Стр. 149. ЖИВОПИСТА – кн. 8 от 31 март 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Погнус: Г. М.

Стр. 152. РУСКАТА АКТРИСА ДНЕПРОВА – кн. 9 от 30 април 1920 г. Погнус: М.

Стр. 153. АЛ. ТЕОДОРОВ-БАЛАН – кн. 9 от 30 април 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Погнус: Г. М.

На поместената в кн. 7 на сп. „Везни“ критична бележка на Гео Милев Ал. Теодоров-Балан, силно засегнат, реагира на страниците на сп. „Слънце“ (кн. 19–20) със своя статия, носеща същото заглавие – „Езикът“. С настоящата бележка в кн. 9 Гео Милев отговаря на реакцията на филолога и отново изтъква схващанията си за развитието на българския език.

Стр. 155. НЕБЕТО – кн. 10 от 31 май 1920 г. Погнус: Гео Милев.

След „Фрагментът“ „Небето“ е втора статия на Гео Милев, в която темпераментно отстоява естетическите си позиции за модерното изкуство и по-конкретно за експресионизма. Завършва я с фразата: „Всяко изкуство е експресионизъм“, която е използвана за заглавие на този том от 5-томното издание като характерна за основния патос и особено за първите две годишнини на сп. „Везни“.

Стр. 158. РУСКАТА ТРУПА ДНЕПРОВА-ЯКОВЛЕВ – кн. 10 от 31 май 1920 г. Погнус: М.

Гео Милев е силно критичен не само към играта на гостуващата у нас трупа, но повдига и въпроса за граматизацията на романа „Идиот“, която според критика не е оставила нищо от Достоевски.

Стр. 160. ТЕАТЪР „РЕНЕСАНС“ – кн. 11 от 15 юни 1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Година втора (октомври 1920 – април-май 1921)

544

Гео Милев. Том II

Стр. 165. РОДНО ИЗКУСТВО – кн. 1 от октомври 1920 г. Подпис: Гео Милев.

В тази статия авторът се обявява против разбирането, че родно изкуство е преди всичко битовото изкуство, че се поощряват бездарни произведения само защото имат български сюжет и носят заглавия като „Песен за селяка“. Той подчертава важността на националното чувство като деятелен елемент в духовния мир на отделния човек; развива убеждението си, че „творчеството на всеки художник, поет, музикант, живописец – е национално по силата на това, че художникът принадлежи на известна националност и носи духовните отличия на тази националност в душата си“, и определя като „задача на всеки български художник чрез своите произведения да влее в Мировата душа онези вечни ценности, които притежава българската душа“. Така както Гьоте и Вагнер, Делакроа и Бодлер, Байрон или Шекспир – верни на своите национални особености, стават универсални.

Стр. 181. ВЪРХУ „ДВНАДЕСЕТТЕ“ – кн. 2 от ноември 1920 г. Подпис: Г. Росимов (един от псевдонимите на Гео Милев).

Стр. 186. В НОКТИТЕ НА ЖИВОТА – кн. 2 от ноември 1920 г. В рубриката „Театър“. Подпис: Гео Милев.

Стр. 190. У ВРАТ ЦАРСТВА – кн. 2 от ноември 1920 г. В рубриката „Театър“. Подпис: Гео Милев.

Стр. 196. НА ВСЯКОГО МУДРЕЦА ДОВОЛНО ПРОСТОТЫ;

Стр. 199. ЧЕХОВ;

Стр. 202. БРАТЯ КАРАМАЗОВИ;

Стр. 209. ОСЕННИЕ СКРИПКИ;

Стр. 210. У ЖИЗНИ В ЛАПАХ – кн. 3 от декември

1920 г., в рубриката „Московски художествен [академичен] театър“, МХАТ. Подпис: Гео Милев.

Горните пет критични отзива са дадени последователно под общата рубрика МХАТ и подписа на автора след последното заглавие. Те са плод на впечатленията от гостуването на МХАТ в София през 1920 г. Гео Милев следи с интерес всички представления, за които общата му оценка е много висока.

Рецензията му за пиесата „У врат царства“, поместена в кн. 2, също се отнася за постановка на МХАТ.

Стр. 213. НАРОДЕН ТЕАТЪР – кн. 4–5, 1921 г. Статията има подзаглавия: Художествено ръководство без автономия. Българският репертоар. Чуждият репертоар. Вазов. Подпис: Гео Милев.

Стр. 215. „... horrible dictu!“ (лат.) – страшно е да се каже.

Стр. 216. „ergo“ (лат.) – следователно.

Стр. 219. В подзаглавието „Вазов“ Гео Милев има предвид отвореното писмо на народния поет „До редактора на в. „Развизор“, поместено в бр. 3 от м. март на вестника.

Съдържанието на писмото, което Гео Милев госта пространно цитира, очевидно силно го е раздразнило, както личи от тона на неговия отговор.

Това обаче не е попречило на редактора на „Везни“ да даде заслужената висока оценка на цялостното литературно дело на народния поет в две други свои статии, които печата почти по същото време във в. „L'Echo de Bulgarie“ – „Иван Вазов“ и „Лирическото дело на Ив. Вазов“. Своето уважение към най-хубавите страници на общия дух на Вазовата поезия Гео Милев изразява и в статията си „Отворено писмо до г. Борис Вазов“, поместено в сп. „Пламък“, год. II, кн. 11, януари 1925 г., а след това и в предговора „Кратка история на българската поезия“, 1925 г. (Вж. Т. III на настоящото петтомно издание.)

Стр. 223. ЧАВДАР МУТАФОВ: „МАРИОНЕТКИ“ – кн. 4–5 от 1921 г. В рубриката „Книги“. Подпис: Г. М.

Стр. 227. ГЕОРГИ РАЙЧЕВ: „ЦАРИЦА НЕРАНЗА“,

„МЪНИЧЪК СВЯТ“ – кн. 4–5 от 1921 г. В рубриката „Книга“. Подпис: Г. М.

Стр. 229. „Se non è vero“ (ит.) – част от италианската поговорка: „Se non è vero, e bene trovato“ – ако не е истина, добре е измислено (казано).

Стр. 230. СБОРНИК „СНЯГ“ – кн. 4–5 от 1921 г. В рубриката „Книги“. Подпис: Г. М.

Година трета (15 октомври 1921 – 15 март 1922 г.)

Стр. 239. АЛЕКСАНДЪР БЛОК – кн. 1 от 15 октомври 1921 г. Подпис: Гео Милев.

Тази статия е поместена на уводно място в първата книжка от третата годишнина на сп. „Везни“, което вече излиза в намален наполовина формат, но седмично. През първите две годишнини „Везни“ се обявява като „литературно-художествено списание“, а от третата годишнина – като „седмично списание за изкуство и култура“; абонатите са уведомени, че критиката във „Везни“ ще бъде разширена не само в естетически, но и в етичен план.

Статията за Ал. Блок е написана по повод неговата смърт. Придружена е от поемата на големия руски поет „На Куликовското поле“ и от „Епилог“ към поемата му „Дванадесетте“ в превод на Николай Хрелков.

Стр. 241. ЮБИЛЕЙНА ИЗЛОЖБА – кн. 2 от 22 октомври 1921 г.

Стр. 251. БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД ДНЕС – кн. 3 от 30 октомври 1921 г. Подпис: Г. Милев.

Тази статия потвърждава желанието на Гео Милев да разшири мястото на критиката в своето списание и тя да бъде обърната не само към художествените явления, но и към човека.

Стр. 256. ЮБИЛЕИ И ПОГРЕБЕНИЯ – кн. 3 от 30 октомври 1921 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Многобройните юбилеи не могат да не привлекат

вниманието на Гео Милев, да не преизвикат у него размисъл за заслужените и незаслужените чествания на годишнини и как се организират те. Към тази тема той се връща отново в края на третата година на списанието.

Стр. 264. ЛИТЕРАТУРНА АНКЕТА — кн. 4 от 5 ноември 1921 г. Подпис: От редакцията.

Литературната анкета между читателите на сп. „Везни“ е едно оригинално хрумване на редакцията — като изхожда от постановката, че в България съществуват две литератури — едната, представлявана от членовете на „Писателския съюз“, така да се каже *обективната* литература, а другата — *субективната*, представлявана от сп. „Везни“, редакцията моли читателите да изложат в кратко писмо своето становище спрямо споменатите две основни течения в нашата литература. И обещава да отпечата по-интересните писма, за да се получи „най-вярната картина на днешното литературно състояние на България“.

От кн. 6 (6 ноември 1921 г.) започват да се печатат получените за анкетата читателски писма. Това продължава във всеки брой до кн. 15 (21 януари 1922 г.). Към повечето писма е даден коментар от редакцията, всъщност от Гео Милев. Тези коментари представляват определен интерес, особено за изследователи на творческото дело на Гео Милев. (Вж. фототипното издание на сп. „Везни“, издателство „Захарий Стоянов“ и Международна фондация „Гео Милев“, С., 1999 г.). Получени са общо 26 писма. Според организатора на анкетата читателските писма не отговарят направо на поставения въпрос — но повдигат много разнообразни въпроси.

Ще приведем като пример едно от по-интересните писма — от комуниста А. Иванов (който се оказва покъсно, че е писателят Ангел Каралийчев) и част от коментара към него.

В своето писмо (поместено в кн. 10 от 17.XII.1921 г.) А. Иванов пише:

„Днес има поезия само за ситите, за доволните, поезия, която помага на разстроения изнежен стомах да сме-

ли по-лесно храната. Вие ще ме извините. Аз обвинявам вас – писателите, които бягат от работния, трудовия народ, вие, които продавате своите дарования на гнешните народни потосмукачи, срещу които само вашето списание надава вик – но вик в пустиня, колкото слаб, толкова и безцелен. Да, за кого вие „субективни“ и „обективни“ писатели пишете, кому е нужен вашият реализъм, експресионизъм, футуризм, индивидуализъм, символизъм и пр., и пр.? Вие говорите, вие се продавате на онези, които продават вашите окъсани писателски сетрета и които разбират от вашето изкуство готолкова, доколкото то ще им докара жълт метал в касите.

Вашето изкуство, като духовен израз на една провалена, объркана епоха, е верен паметник на безпримерно падение.

Вие страните, вие бягате от унижения, ограбения, невежия и разбунтувания работник, не познавате неговата гуша, неговите искания, човешките искания (а говорите: „преди всичко – човекът!“).

А в неговата гуша даровитият писател ще намери зародиша на новото време, ще открие грамадни източници за поетическо творчество.

Класата, желязната класа, която ще победи и която ще наложи своето „желязно изкуство“.

Нима вие не виждате, нима вие не разбирате това, което разбра Горки, Анатол Франс, Анри Барбюс, Ал. Блок?

Свършвам; може би вие няма да гадете място на писмото ми – това е много естествено, но това е мнението на един комунист, вие ще го прочетете поне.“

Ето и част от отговора на Гео Милев:

„Макар че „е много естествено“ – все пак, не само „поне“ прочетохме „мнението на един комунист“, но и – както вижда читателят А. Иванов – даваме място на писмото му. Да, ний виждаме и разбираме много добре това, което са „разбрали“ Горки, Анатол Франс, Анри Барбюс, Ал. Блок... Ний знаем много добре и предварително това, което мисли един български комунист за изкуството: „Виждте душата на работната класа!“ – ще ни каже той. За щастие – уви! – художникът никои път не

ще се трогне от тази настояща петиция. ... Защото тя иска от него: *първо* – „тенденциозно изкуство“; *второ* – неизкуство. Защото изкуството не принадлежи на никоя класа – нито на буржоазията, нито на пролетариата; защото: изкуството, чрез художника, произтича из дълбоките извори на всенародната гуша – то не е *класово*, следователно не може да бъде нито буржоазно, нито пролетарско. Думата „пролет-култ“ е абсурд; няма „пролетарска“ култура, както няма и „буржоазна“ култура. Има само пролетарска и буржоазна цивилизация – това установи дори и *Волната Философска Асоциация* в болшевишка Русия. А цивилизацията няма нищо общо с културата. *Цивилизацията* е класова, съсловна, частична – обществена – (бидейки материално благо) – а *културата* е народна, обща – общочовешка – (бидейки духовно благо). Цивилизацията принадлежи на част от човечеството – и се разпространява върху останалата (по-голямата) част от човечеството; културата принадлежи на цялото човечество...

Защото целта на човечеството не е в цивилизацията, а в културата – възвисяване на човека към духовната първосъщина на Всемира, което възвисяване означава линията на човешката история. А това само е важно за човека! И преди всичко – за художника! Историята не е социална борба и политически живот, а – дух. Това дели изкуството от комунизма. И напразни са апелите за „пролетарско изкуство“. Такова НЕ МОЖЕ да съществува.“

„Литературната анкета“ приключва със заключение от 9 точки, в които се изтъква, че българските читатели схващат литературата и изкуството като духовна функция, всички чакат от човека на изкуството душевни откровения, в нито едно писмо не се защитава реализмът в литературата, а всеобщо популярен е принципът *l'art pour l'art* (изкуство за изкуството). Читателите не искат странични примеси към душевните откровения като тенденция и поучения. Мнозина не разбират така наречения „етичен елемент в изкуството“, смесвайки го с „моралност в еснафския смисъл на думата“. Затова в зак-

лючението се повтаря, че етичното отношение в изкуството не е нищо друго освен едно върховно задължение на художника към човечеството – задължение за чистота. Накрая се отбелязва, че очевидно естетическите проблеми не вълнуват дълбоко българския читател, което показва липсата на естетична критика у нас.

Стр. 266. ВЪЗВАНИЕ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ ПИСАТЕЛ – кн. 4 от 5 ноември 1921 г. Подпис: Г. Милев.

Тази добила широка популярност статия на Гео Милев изненадва някои от доскорошните приятели на поета с критиката му към откъснатостта на литературата от живота и призова му: „Писателю, чуй: Духът заповяда: Човекът преди всичко!“

Людмил Стоянов дори излиза във в. „Развигор“ против новите насоки на сп. „Везни“ и се обръща към Гео Милев с призив „да се върне към своята традиция, към принципите на чистото изкуство, като се откаже от стремежа си „да дири човека“ и да го преценява от етическа гледна точка“.

Стр. 270. „СИРАНО ДЕ БЕРЖЕРАК“ – кн. 4 от 5 ноември 1921 г. В рубриката „Театър“. Подпис: Г. М.

Стр. 273. „ХАМЛЕТ“ – кн. 4 от 5 ноември 1921 г. В рубриката „Театър“. Подпис: Г. М.

Стр. 275. БОЯН ПЕНЕВ И ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ – кн. 5 от 12 ноември 1921 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Известно е, че като ученик и студент в София Гео Милев е голям почитател на Пенчо Славейков. След годините, прекарани в Германия, възприемането на идеите на модернизма и конкретно на експресионизма, чувствата му към П. П. Славейков се охлаждат и той изявява силно критични оценки към творчеството на някогашния си учител.

Отрицателното му отношение към Боян Пенеv се дължи на общото схващане на Гео Милев, че филолозите и професорите не разбират художественото творчество. Освен това е бил огорчен от отношението на Боян Пенеv, в качеството му на рецензент, към експозето за

режисьорските намерения на редактора на сп. „Везни“ – кандидат за постановчик на пиесата „Мъртвешки танц“ от Стриндберг в Народния театър.

Това огорчение, прибавено към принципните позиции по това време на Гео Милев, допринася за високия емоционален гругус в тази критична статия.

Стр. 277. *Credo quia absurdum!* (лат.) – Вярвам го, защото е абсурдно.

Стр. 280. „... професор да бъде председател на Писателския съюз“ – става дума за проф. Михаил Арнаудов.

Стр. 280. „... професор да редактира „Развигор“ – главен редактор на в. „Развигор“ по това време е проф. Александър Балабанов.

Стр. 280. „... дето вие един вакарелски вълк и една месопотамска хиена“ – „вакарелски вълк“ се отнася до Елин Пелин, роден близо до Вакарел, а „месопотамската хиена“ – до проф. Ал. Балабанов.

Стр. 281. БЪЛГАРСКИ БАЛАДИ от Теодор Траянов – кн. 6 от 19 ноември 1921 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Стр. 281. „... провъзгласиха поезията на Траянова за неразбираема“ – Г. Милев има предвид рецензия на Георги Бакалов, излязла в сп. „Съвременник“ през 1909 г., по-късно включена в сборника му „Литературни очерки и бележки“, 1921 г.

Стр. 283. „*tout le reste est littérature*“ (фр.) – всичко останало е литература, т.е. писменост, а не изкуство.

Стр. 287. „Сплендид айзолейшън“ (англ.) – прекрасна изолираност.

Стр. 289. КЪМ ПСИХОЛОГИЯТА НА ПОЕТИЧНИЯ ОПИТ от проф. М. Арнаудов – отделен отпечатък от XV–XVI годишник на Софийския университет за 1919–1920 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Стр. 292. ЛОРД БАЙРОН: МАНФРЕД, драматическа поема, превел Кирил Христов – кн. 7 от 26 ноември 1921 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Гео Милев.

Стр. 312. БОЯН МАГЕСНИКА – кн. 7 от 26 ноември 1921 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Стр. 314. ФРЕНСКИ ПОЕТИ – кн. 8 от 3 декември 1921 г. Подгнус: М.

Стр. 317. ВЛАДО БУЛАТОВ – роман в сонети от Стилиян Чилингиров, София, 1922 г. – кн. 8 от 3 декември 1921 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подгнус: Г. М.

Стр. 321. „СТИХОВЕ И ПЕСНИ“ от ЕМАНУИЛ ПОПДИМИТРОВ (Кюстенгил, 1921) – кн. 9 от 10 декември 1921 г. В рубриката „Културен преглед“. Подгнус: Г. М.

Стр. 325. ИЗЛОЖБАТА НА БОРИС СТЕФЧЕВ – кн. 9 от 10 декември 1921 г. Подгнус: М.

Стр. 327. ТЕАТРАЛЕН УПАДЪК – кн. 10 от 17 декември 1921 г. Подгнус: Гео Милев.

В книжка 11 на сп. „Везни“ е поместена следната бележка: „Благодаря на всички актьори и неактьори – въвн от Народния театър, – кошто устно или писмено ме поздравиха за „смелата ми и свършено права“ критика на днешното управление на Народния театър. Гео Милев.“ Статията му „Театрален упадък“ очевидно е била посрещната с одобрение в театралните среди.

Стр. 332. АРТИСТИЧЕСКИЯТ СЕКРЕТАР – кн. 11 от 24 декември 1921 г. Подгнус: Сцирю (един от псевдонимите на Гео Милев).

Стр. 334. „ПЪРВОМ ПРАВДА“ – кн. 11 от 24 декември 1921 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подгнус: Г. М.

Гео Милев не за първи път коментира поезията на бездарния автор Стоян Ватралски. Още в неговите „Литературни бележки“ от 1911 г. (поместени като приложение на този том) 16-годишният младеж се възмуцава от сбирката му „Битие“ като „напън да излезе от нищото нещо“, „да роди жабата вол“, от гудактиката и протестантското проповедничество в „стиховете“ на Ватралски. Те вероятно са предизвикали реакцията на Гео Милев не като „Поезия“, а като религиозна тенденция в литературата.

Стр. 337. ДИМИТЪР БАБЕВ – кн. 12 от 31 декември 1924 г. Подгнус: Г. Милев.

Към статията е поместен следният посленис:

„P.S. Прилагам и една статия върху „Егип цар“ и изобщо върху цялото трагично творчество на Софокъл, напи-

сана от Алб. Еренщайн... и част от един нов (мој) превод в стихове на „Един цар“, превод, който нито претендирам да бъде „дословен“, нито очаквам да бъде „премиран“ от Академията. С дословност се хвалят и академически премии получават само неграмотни преводи, които – както казва дори Алб. Еренщайн, сякаш е чел преводите на г-р Ал. Балабанов – „са смешни дори и в езиково отношение, като например преводите на класическата литература, издадени като номера в Паскалевата „Всемирна библиотека“, или стихотвореният превод на Гьотевия „Фауст“ – преводи, за които е позволено дори и смъртно наказание“.

Стр. 343. НЯКОЛКО ГЛАВИ ОТ ПСИХОЛОГИЯТА НА ТВОРЧЕСТВОТО ОТ М. АРНАУДОВ – кн. 14 от 14 януари 1922 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Стр. 348. „Le reportage universel“ (фр.) – обикновен репортаж.

Стр. 350. *Biblia Pauperum* (лат.) – Библия на бедните.

Стр. 351. ОЩЕ ВЪРХУ ДЕРИЖАН – кн. 14 от 14 януари 1922 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Гео Милев.

Стр. 355. ИЗЛОЖБАТА НА БОРИС ДЕНЕВ – кн. 15 от 21 януари 1922 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Стр. 357. ВЕРХАРНОВАТА ТРАГЕДИЯ „МОНАСТИР“ – кн. 16 от 28 януари 1922 г. Подпис: Гео Милев.

В същата книжка е поместен краят на трето действие на трагедията „Манастир“ (*Le cloître*) от Емил Верхарн в превод на Гео Милев.

Стр. 360. ИДЕИ И КРИТИКА ОТ ИВАН РАДОСЛАВОВ – кн. 17-18 от 6-11 февруари 1922 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Иван Радославов е бил женен за сестрата на Мила, съпругата на Гео Милев. Двамата баджанци са поддържали приятелски отношения, което не е пречило на Гео Милев да се отнася критично към критика и общественика Радославов.

Стр. 362. „terra incognita“ (лат.) – непозната земя.

Стр. 365. „Un coup de dés“ (фр.) – съкратено от „un

coup de dés jamais n'abolira le hazard“ (Един щастлив зар не може да обърне случайността), поема от френския поет Стефан Маларме.

Стр. 365. „motu proprio“ (лат.) – по собствена погуба.

Стр. 365. „pontifex maximus“ (лат.) – първожрец.

Стр. 365. „Ели, ели, лама сабахтани“ (древ. евр. „Господи, Господи, защо ме изоставяш“ – според християнското вяръване последните гуми на Христос, преди да умре на кръста.

Стр. 366. ВЕЧНИТЕ СПЪТНИЦИ – кн. 17–18 от 6–11 февруари 1922 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Стр. 368. „gaudeamus igitur“ (лат.) – „да се веселим въпреки“, началните гуми на известна студентска песен.

Стр. 370. КУРИОЗИ – кн. 17–18 от 6–11 февруари 1922 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Т. (псевдоним на Гео Милев).

Стр. 373. БЕНЕФИС НА КИРИЛ ХРИСТОВ – кн. 17–18 от 6–11 февруари 1922 г. В рубриката „Културен преглед“. Подпис: Т.

Стр. 374. АРТЮР РЕМБО – кн. 20 от 15 март 1922 г. Подпис: Гео Милев.

Статията се предшества от творби на Рембо в превод на Георги Михайлов.

Стр. 376. DER KOMMUNISTISCHE AUFBAU DES SYNDIKALISMUS (Комунистическият строй на синдикализма) от Franz Warwich, Berlin, 1921 – кн. 20 от 15 март 1922 г. В рубриката „Критичен преглед“. Подпис: Г. М.

Кн. 20, както вече бе отбелязано, завършва със съобщение от книгоиздателството: „Везни“ престава да излиза временно“.

„Причината за това – се казва в съобщението, – тя въпреки не интересува читателите – е недобросъвестността и некоректността на повечето настоятели и книжарите в провинцията, чрез които се разпространява списанието.“

Следва указание как читателите, които са преглавили абонамента си за цяла година, могат да уредят сметките си с администрацията.

Но сп. „Везни“ не се възстановява. Последвано е от литературния сборник „Алманах Везни“ през 1923 г. и от новото списание на Гео Милев „Пламяк“ през 1924 г.

АЛМАНАХ ВЕЗНИ

На титулната страница на алманаха е означено:

„Литературен сборник под редакцията на Гео Милев. Книгоиздателство Везни, Стара Загора – София, 1923 г.“

В сборника са включени подбрани творби от трите годишнини на сп. „Везни“, както и нови стихотворения, преводна поезия, есета и спомени.

Стр. 381. СПОМЕНИ ЗА ЕМИЛ ВЕРХАРН (превод от френски) – Алманах Везни, 1923 г. Подпис: Гео Милев.

Спомените са публикувани най-напред във в. „L'Echo de Bulgarie“, бр. 2321 от 25 юли 1921 г. и бр. 2322 от 26 юли 1921 г., на френски език. Преведени са от Гео Милев и са поместени с малки изменения в Алманах Везни.

Стр. 386. ПИСМА ОТ ВЕРХАРН – Алманах Везни, 1923 г.

Гео Милев публикува писмата, без да отбележи техните дати. В НБКМ – БИА, фонд 26 „Гео Милев“ се намерят оригиналите им, на които са означени следните дати: първото е изпратено на 21.II.1915 г., второто – на 8.IV.1915 г., третото – на 4.V.1915 г., и четвъртото – на 3.IX.1915 г.

През 1974 г. по наша молба лекторът по български език в Белгия (тогава Рангел Божков) провери дали в Белгийската кралска библиотека в Брюксел не са съхранени някакви писма от Гео Милев до Емил Верхарн. Намерени бяха 5 писма, чиито текстове Р. Божков публикува в сп. „Пламяк“ – орган на Съюза на българските писатели, през 1974 г., заедно с факсимилета. (Вж. т. V на настоящото издание.)

Стр. 382. „Toute la Flandre“ (фр.) – „Цяла Фландрия“ – сборник стихове от Верхарн.

Стр. 382. „drawing room“ (англ.) – приемна стая.

Стр. 383. „Un livre occasionnel sur la guerre en Belgique“ – „Книга по повод войната в Белгия“.

Стр. 392. IN MEMORIAM: ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ – Алманах Везни, 1923 г. Подпис: Гео Милев.

Гео Милев отпечатва тази своя статия в памет на Димчо Дебелянов най-напред в сп. „Везни“, год. I, кн. 2 от 30 ноември 1919 г.

Препечатвайки я в Алманах Везни, той изтъква още веднъж своето уважение към загиналия на фронта поет, чето творчество и талант високо ценя. По тази причина предпочетохме да включим „In memoriam: Димчо Дебелянов“ към текстовете от Алманах Везни.

Общата любов към поезията, близост в светогледа и сърдечна дружба са свързвали двамата поети. През 1956 г. в сп. „Септември“ са публикувани седем неизвестни писма от Димчо Дебелянов до Гео Милев.

Във в. „L'Echo de Bulgarie“ (бр. 2353 от 31 август 1921 г.) Г. Милев помества нова, по-разширена статия за своя непрежалим приятел.

Стр. 392. МУЗИКАТА И ДРУГИТЕ ИЗКУСТВА – Алманах Везни, 1923 г. Подпис: Гео Милев.

Мнозина от изследователите на Гео Милев приемат тази статия като важна и характерна за първия период от неговото художественотворческо развитие и усилията му да обоснове принципите на експресионизма.

БИБЛИОТЕКА „ВЕЗНИ“ И ДРУГИ ИЗДАНИЯ

В този раздел са поместени някои от предговорите на Гео Милев към преводните заглавия, включени в Библиотека „Везни“, които разширяват представата за приноса му към запознаване на българския читател с модерната европейска литература.

Тук са и някои от по-значителните критически статии на Гео Милев за наши художници и писатели, както и статии с общокултурна тематика, печатани не в редактираните от него списания, а в различни други периодични издания.

Стр. 399. ЖОРЖ РОДЕНБАХ – предговор към повестта „Мъртвият Брюге“, издадена в превод на Гео Милев като № 3 на Библиотека „Везни“, Стара Загора, 1918.

Стр. 400. МОРИС МЕТЕРЛИНК – предговор към „Горещи цветарници“. Избрани поеми и песни в превод на Гео Милев – Библиотека „Везни“, серия „Книги за библиофили“, Стара Загора – София, 1920.

Стр. 402. АВГУСТ СТРИНДБЕРГ – предговор към „Опиянение“, трагикомедия в 4 действия, превод М. М. (Мила Гео Милева) и Г. К. (Г. Касабов), Библиотека „Везни“, № 7, Стара Загора – София, 1919.

Стр. 405. ПОЛ ВЕРЛЕН – предговор към „Избрани стихотворения“ в превод на Гео Милев. Библиотека „Везни“, серия „Книги за библиофили“, Стара Загора, 1922.

Стр. 409. НИКОЛАЙ РАЙНОВ ХУДОЖНИКЪТ – сп. „Слънце“, з. I, кн. 4, 1919.

Стр. 413. ПРАВОПИСНАТА РЕФОРМА – в. „Изгрев“, з. I, бр. 8, 16 август 1921. Статията доскоро бе потънала в забрава, тъй като първата ѝ публикация е в малко известен и малотиражен вестник. Издирена от изследователката на живота и творчеството на Гео Милев Елена Фурнаджиева, статията бе отпечатана в сп. „Език и литература“, бр. 1, София, 1995.

За един нов театър

Стр. 419. ТЕАТРАЛНО ИЗКУСТВО — сп. „Везни“, Стара Загора, 1918. Отпечатаният тук текст е от „Гео Милев. Театрално изкуство. Изг. „Нов свят“. София, 1942.“

В студията, писана през 1918 г. в Берлин, Г. Милев развива схващанията си за модерния театър и представя програма за конкретна режисьорска работа, тъй като има желание след завръщането си в България да се отгаде и на режисура. Споделя с баща си, че „тази книга е нужна като атестат един вуг“. (Вж. писмо до М. Касабов от 20 юли 1918.) Г. Милев е възнамерявал да направи ново издание на студията си. Втория допълнен вариант, който е даден тук, Мила Гео Милева публикува през 1942 г.

Интересът на Гео Милев към театъра съпътства разностранната му дейност от най-ранни години. Като студент в Лайпциг посещава и режисьорски курсове. След завръщането си в България поставя през 1915 г. на сцената на Старозагорския театър трагедията „Един цар“ от Софокъл, в която участва и актьорът Никола Икономов. По време на лечението си в Берлин (1918–1919) обръща особено внимание на театъра, свързва се с големия немски режисьор модернист Макс Райнхард. Вече в София публикува във в. „Заря“ серия от статии под наслов „Художествена диагноза на българския театър“. Прави постъпки да бъде назначен за режисьор в Народния театър. През 1920 г. поставя на негова сцена пиесата „Мъртвешки танц“ от А. Стриндберг. Постановката му е приветствана от актьори и писатели, привърженици на модерното изкуство, но е посрещната с възмущение от поддръжниците на традиционния театър, включително и от Иван Вазов. Пиесата е свалена от сцената. Но Гео Милев не се отказва от намеренията и опитите си да осъществи нова постановка. През 1921 г. артистичният комитет на Народния театър му възлага постановката на „Гиг и неговият пръстен“ от Фр. Хебел, която не стига до сцената поради конфликт между режисьор и ръководство. През 1922 г. Г. Милев поставя в театър „Ренесанс“

революционната експресионистична пиеса „Маса-Човек“ от Ернст Толер. Реакцията на тази постановка също варира от възторг до остра критичност.

През 1923 г. успява да получи съгласие да постави в Народния театър пиесата „Електра“ от Хуго фон Хофманстал. Отново поради несъгласие с ръководството готовата за премиера постановка не бива допусната до сцената.

И този пореден конфликт не охлажда интереса на Г. Милев към българския театър, нито желанието му той да бъде обновен. Затова свидетелстват многобройните неговии статии за театъра, рецензиите му за отделни постановки, отзивите му за играта на нашите най-добри актьори, както и за гостувалия у нас по това време Московски художествен театър, острата му критика срещу ръководството на Народния театър, неговите преводи на драматични произведения.

Стр. 429. „Paul Verlain: De la musique avant toute chose.“
Пол Верлен: Музиката преди всичко.

Стихотворението на Maurice Maeterlinck напр., което започва:

Les raons nonchalants, les raons blancs ont fui,
Les raons blancs ont fui l'ennui du reveil... —
(пауните небрежни, пауните бели избегнаха,
пауните бели избегнаха отегчението на пробуждането)

Стр. 431. „Пелеас или Мелизанда, или Аглавена“ — герою от пиесите на М. Метерлинк.

Стр. 432. „Казва Remy de Gourmont по този случай: „En ce sens, les petits drames de M. Maeterlinck, si délicieusement irréels sont profondément vivants et vrais; ils ne sont pas des abstractions mais des synthèses; en somme ils sont réels, à force d'irréalité.“

(В този смисъл малките грами на Метерлинк, така прелестно иреални, са дълбоко жизнени и правдиви. Те не са абстракции, а синтези: всъщност те са реални поради своята иреалност.)

Стр. 433. „*nes plus ultra*“ (лат.) – не по-далеч, краен предел.

Стр. 433. „Прословутия Московски художествен театър... една безусловна нехудожественост“ – Гео Милев дава тази отрицателна оценка, преди да е гледал постановките на МХАТ, воден от общите си модернистични схващания. Когато след време МХАТ гостува в София, Гео Милев променя оценката си. Независимо от някои критични забележки, тя е напълно положителна. (Вж. статиите му за спектаклите на МХАТ в този том, сп. „Везни“, година втора.)

Стр. 441. „*agent*“ (фр.) – движеща сила.

Стр. 446. „*Videant consules!*“ (лат.) – консулите да внимават.

Стр. 448. ХУДОЖЕСТВЕНА ДИАГНОЗА НА БЪЛГАРСКИЯ ТЕАТЪР – в. „Заря“, з. V, 1919 г.; брой 1733 от 22.IV.1919, бр. 1735 от 24.IV.1919 г.; бр. 1750 от 10.V.1919 г. и бр. 1758 от 18.V.1919 г. Погнус: Г. Милев.

С тези подчертано критични статии Гео Милев се надява да помогне българският театър да се издигне на по-високо равнище, убеден, че впечатленията му от модерните постановки, с които е добре запознат, могат да бъдат полезни. Надявал се е навярно, че проявата на ерудиция в тази област на изкуството ще му отвори пътя като редовен режисьор към Народния театър. Една негова мечта, която остава непостигната.

Стр. 463. ТВОРЧЕСТВОТО НА СЦЕНАТА – сп. „Сцена“, год. I, кн. 5, Русе – София, септември 1919.

Стр. 470. КРЪСТЮ САРАФОВ – „Сняг“, тримесечен литературен сборник. Сборник първи, София, 1921. Този очерк е поместен под общо заглавие „Два театрални портрета“ заедно с очерк за Васил Кирков.

Стр. 476. ВАСИЛ КИРКОВ – „Сняг“, сборник първи, София, 1921.

Стр. 478. АДРИАНА БУДЕВСКА – Печата се по „Гео Милев. Театрално изкуство“, 1942, под редакцията на М. Г. Милева, изд. „Нов свят“. Първа публикация – „Юбилеен сборник Адриана Бudevcka. 1899–1924“, С., 1925.

Стр. 480. КОСТА СТОЯНОВ – печата се по „Гео Милев. Театрално изкуство“, 1942.

Стр. 483. Асен Русков – печата се по „Гео Милев. Театрално изкуство“, 1942.

Стр. 484. ЕЛГА – печата се по „Гео Милев. Театрално изкуство“, 1942.

Стр. 487. СТРАХИЛ СТРАШЕН ХАЙДУТИН – излиза най-напред на френски във в. „L'Echo de Bulgarie“, бр. 2297 от 25 юни 1921 г. Тук се печата по превода на статията в „Гео Милев. Театрално изкуство“, 1942.

Стр. 491. АКСИОМИ И ПРОТИВОРЕЧИЯ – сп. „Артисм“, г. I, кн. 1 от 15 септември 1923 г. Подпис: Гео Милев.

Стр. 495. ПРЕДГОВОР КЪМ ПРЕВОДА НА „ТЕАТЪРЪТ“ ОТ МЕЙЕРХОЛД – печата се по „Гео Милев. Театрално изкуство“, 1942.

Гео Милев е превел книгата „Театърът“ от Всеволод Мейерхолд – бележит руски театрален геец – режисьор, актьор и теоретик на Новия театър, – и е написал поместения тук предговор към нея. Преводът на книгата обаче не излиза от печат. Ръкописът му се съхранява в НБКМ.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Стр. 501. ЛИТЕРАТУРНИ БЕЛЕЖКИ (намерени в ръкописи) – Литературен архив. Том II. Гео Милев. Встъпителна статия, публикация и коментар Георги Марков. Изд. на БАН, С., 1964.

„Литературните бележки“ са съхранявани от сестрата на Гео Милев Пенка Касабова, която ги предоставя за публикацията.

В ЛА – 1964, към тях Георги Марков е приложил свои бележки, които поместваме тук.

1. „Литературни бележки“ са написани на листове от обикновена канцеларска хартия, презгнати на гъве и подшити като тетрадка. Освен печатаните тук „бележки“ запа-

зена е и първата част, която обаче не представлява съществен литературен и биографичен интерес. В нея Гео Милев е записвал произведения, които е чел, и накратко е резюмирал някои от тях.

Печатаните тук „Литературни бележки“, както се вижда и от самия текст, са писани през 1911 и 1912 г. Започнати са в Стара Загора и са продължени в София, където Гео Милев е следвал във Филологическия факултет през учебната 1911/1912 година. Част от бележките и краят им са загубени.

2. „Познай себе си.“ Всъщност тази мисъл принадлежи не на Талес, а на Сократ.

3. Тук липсват няколко листа; краят на Гео-Милевата критика за шестте български пиеси и началото на неговите мисли върху римата в поезията.

4. Краят на „Литературни бележки“ липсва.